

**ДОНИШГОҶИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҶОИ
ХОРИҶИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 800:809.155.0+802.0
ТКБ 81:81.2 Тоҷ+81.2 Анг
К- 33

КАРИМОВ ХУШРУЗ ШОМИРЗОЕВИЧ

**ИНЪИКОСИ КОНСЕПТИ «OB/WATER» ДАР
НИЗОМИ ЛУҒАВӢ ВА ТАЪБИРОТИ ЗАБОНҶОИ
ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ АЗ НИГОҶИ
ЗАБОНШИНОСИИ ФАРҶАНГӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯи ихтисоси
6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии
муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)**

Душанбе – 2025

Диссертатсия дар кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Турсунов Фаёзҷон Мелибоевич - доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Муқарризони расмӣ:

Раҳмон Наргис Шариф - доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забонҳои хориҷии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Начмиддинов Акбаршоҳ Файзуллоевич – номзади илмҳои филологӣ, дотсент мудирӣ кафедраи мутолиоти аврупоӣ факултети муносибатҳои байналхалқӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии Данғара

Ҳимояи диссертатсия санаи 04 октябри соли 2025, соати 13:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионӣ 6D.KOA-036 назди Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (нишонӣ: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Ф. Муҳаммадиев 17/6, маҷлисоҳои Шурои олимон; e-mail: laylo.hasanov@mail.ru; тел.: (+992) 904156317) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ва тавассути сомонаи www.dbz.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи « ____ » _____ соли 2025 фириристода шуд.

**Котиби илмӣ шурои диссертатсионӣ,
номзади илмӣ филология, дотсент**

Ҳасанова Ш. Р.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар даврони истиқлоли давлатӣ самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ, аз ҷумла, забоншиносӣ бо дарназардошти вижагиҳои миллӣ шакли дигар гирифтанд. Маҳз таҳти сиёсати илму маорифпарваронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таваҷҷуҳи Ҳукумати мамлакат ба самти рушди илмҳои ватанӣ, аз ҷумла илми забоншиносӣ афзун гашт.

Ин буд, ки Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суҳанронӣ дар Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (27.09.2022) иброз доштанд, ки «забони ширину шевои тоҷикӣ муҳимтарин унсури ҳастӣ ва бақои умри миллати куҳанбунёди мо мебошад, ки дар даврони истиқлол ва дар марҳалаи бунёди давлатдорӣ миллӣ рисолати миллатсозиву давлатсозии ҳудро бо рангу ҷилои тоза идома бахшида истодааст» [51].

Ҳамзамон, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар радифи дигар кишварҳои пасошуравӣ узви ташкилотҳои байналхалқӣ, аз ҷумла, Созмони Милали Муттаҳид гардид. Имрӯз барои аҳолии сайёра яке аз масъалаҳои бисёр муҳим унсури ҳастии табиат – об ба шумор рафта, он ҳамчун яке аз сарватҳои бебаҳои табиат асоси пайдоишу пойдории олам аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи ду даҳсолаи охир ҳамчун ташаббускори ҷаҳонӣ ҳалли масоили глобалӣ дар соҳаи об шинохта шудааст.

Дар ин замина, Пешвои миллат зимни суҳанронӣ дар маросими оғози Конференсияи СММ роҷеъ ба ташреҳи фарогири миёнамуҳлати ҳадафҳои Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028” (22.03.2023) чунин таъкид намуданд: “Мавриди зикр аст, ки Тоҷикистон тайи зиёда аз ду даҳсола масъалаҳои марбут ба обро дар рӯзномаи ҷаҳонӣ рушд пеш мебарад. Бо ибтиқори

ҷониби мо Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид оид ба масъалаҳои об нуҳ қатънома қабул намудааст ва татбиқи онҳо барои расидан ба ҳадафҳои глобалии ҳамоҳангшуда дар соҳаи об заминаи сазовор гузоштанд” [52].

Об то ба имрӯз дар кишвари мо мавриди таҳқиқи як қатор илмҳои қарор гирифта, шинохт ва ифодаи он дар илми забоншиносии тоҷик аз масъалаҳои муҳим ва пурра пажӯҳишнаёфта маҳсуб меёбад.

Ҳамчунин, концепти «об/water» дар забонҳои гуногун омӯхта шуда бошад ҳам, дар забоншиносии тоҷик, бавижа, дар доираи забоншиносии муқоисавӣ ва дар муқоиса бо забони англисӣ то кунун мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст.

Аз ин рӯ, мубрами мавзӯи мавриди назар, аввалан, дар он аст, ки таҳқиқоти концептшиносӣ дар забоншиносии муосир яке аз ҷанбаҳои муҳими пажӯҳишҳои забониро ташкил мекунанд. Сониян, феномени «об/water» ҳамчун яке аз унсурҳои марказии тасвири забонии миллатҳои гуногун дар ташкил намудани низоми арзишҳо, хусусан, дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ нақши муҳимро дорад.

Дар умум, омилҳои дар боло ишорашуда моро водор сохтанд, ки концепти «об/water»-ро дар низоми лексика ва таъбироти забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мавриди пажӯҳиши ҷудогона қарор диҳем.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаҳои марбут ба омӯзиши концепт ва муқоисаи мафҳум аз нуқтаи назари забоншиносии фарҳангӣ ва тарҷумашиносӣ то имрӯз аз ҷониби забоншиносони ватанию хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Муҳаққиқони рус ва хориҷӣ А.И. Смирнитский [1956], О.С. Ахманова [1957], И.В. Арнолд [1959], Н.Н. Амосова [1963], Архангелский В.Л. [1964], Шанский Н.М. [1971], В.В. Виноградов. [1977], А.И. Молотков [1977], И.Р. Галперин [1981], Е.М. Верещагин [1983], R. Jackendoff [1992], В.В. Колесов [1992], В.М. Савитский [1993], D. Crystal [1995], А.П. Бабушкин [1996], А. Вежбитская [1996], В.И. Карасик [1996],

2001, 2005], С.А. Асколдов [1997], В.А. Маслова [1997], А.Р. Cowie [1998], И.О. Сандомирская [1999], В.И. Постовалова [1999], Н.Ф.Алефиренко [1999; 2004; 2003; 2006], И.Г. Олшанский [2000], О.Г. Прохвачева [2000], Г.Г. Слишкин [2000], Ф.Ф. Фархутдинова [2000], Болдирев П.П. [2001], В.В. Васюк [2002], Е.В. Бабаева [2003], Е.В. Иванова [2003] ва дигарон чанбаҳои гуногуни назарию амалии концепт ва концептшиносиро дар осору мақолаҳои худ мавриди паҷуҳиш қарор додаанд.

Дар забоншиносии тоҷик З. Гулова [2015], М. Мамедова [2015], З.Ҷ. Мирзоева [2016], С.С. Раҳимӣ [2016], М.М. Имомзода [2017], М.А. Маҳмудзода [2018], Д.М. Азиззода [2019], М. Давлатова [2019], А. Аҳмедова [2022], С.Д. Шоназарова [2023], М.М. Бобоев [2024], Ф.Ҳ. Арабзода [2024], Ю.Э. Бегмуродзода [2024], Ф.Р. Начмиддиниён [2024] ва дигарон доир ба масъалаҳои марбут ба концепт ва концептшиносӣ дар доираи забоншиносии фарҳангӣ, назарияи забон ва забоншиносии таърихӣ-муқоисавӣ бар мабной маводди забонҳои гуногун, махсусан, забони адабии ҳозираи тоҷикӣ қорҳои назаррасеро дар ҳаҷми мақолаҳо ва рисолаҳои илмӣ анҷом додаанд.

Аз ҷумла, З.Ҷ. Мирзоева дар мавзӯи “Концепти “хлеб-нон” дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ” («Концепт «хлеб-нон» в русском и таджикском языках») [29], М.М. Имомзода «Хусусияти миллии объективатсияи забонии концепти «оила» дар системаҳои лексикӣ-фразеологӣ ва паремиологии забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ» («Национальная специфика языковой объективации концепта «семья» в лексико-фразеологической и паремиологической системах таджикского и китайского языков») [18], М.А. Маҳмудзода дар мавзӯи «Муқоисаи концепти «дил» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (бар мабной воҳидҳои фразеологӣ)» [27], А.Д. Азиззода дар мавзӯи “Концепти «муҳаббат» дар тасвири забонии ҷаҳон (бар мабной маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ)” [1], А.А. Аҳмедова «Таҳлили муқоисавии

концептҳои «саломатӣ/health» ва «беморӣ/disease» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ)» [7] таҳқиқоти диссертатсионӣ анҷом додаанд, ки дар самти шинохти концептшиносӣ аз рӯйи самтҳои мухталиф мусоидат мекунанд.

Мавриди зикр аст, ки аввалин маротиба соли 1952 аз ҷониби забоншиносии тоҷик Д.Т. Тоҷиев мафҳуми “об” дар забоншиносии мусоирӣ тоҷик дар мисоли маводди калимашиносии тоҷик дар шакли мақолаи илмӣ рӯйи кор омадааст. Мақолаи Д.Т. Тоҷиев аввалин таҳқиқоти васеъ дар забоншиносии тоҷик мебошад, ки калимаи «об»-ро дар забони адабии ҳозираи тоҷик мавриди баррасӣ қарор додааст. Ў, асосан, ба ҷанбаи сермаъноии (полисемантикии) «об» таваҷҷуҳ намуда, аввалан, маънои аслии ва истифодаи васеи он дар забони адабии ҳозираи тоҷикро таъкид кардааст. Муҳаққиқ дар ин мақола ба истифодаи «об» дар таркиби ибораҳои рехта (обу ободонӣ), зарбулмасалҳо (то реша дар об аст, умеди самар аст) ва маъноҳои фаръии лексемаи «об» дар адабиёти бадеӣ таваҷҷуҳ намудааст.

Муаллиф мақолаи мазкурро ба қисмҳо ҷудо намуда, дар он тахти зерсарлавҳаҳо масъалаҳое, монанди об бо муайянкунанда, об дар таркиби феъли таркибии номӣ ва об бо аффиксҳо (пешванду пасвандҳо)-ро мавриди таҳқиқ қарор додааст. Д.Т. Тоҷиев дар баҳши «Калимасозии об» масъалаҳои имсҳои мураккабе, ки қисми аввалашон об ва қисмати дуюмашон асоси замони ҳозираи феъл, қисми аввал об ва қисми дуюм сифати феълии замони гузашта мебошанд, об дар таркиби исмҳои мураккаб, об дар таркиби исмҳо бо пайвандаки «у»-ро нисбатан таҳқиқи амиқ кардааст.

Дар баҳши дигари мақола, ки «Об дар зарбулмасал, мақол ва ибораҳои рехта» унвон дорад, истифодаи вожаи «об»-ро дар таркиби ибораҳои рехта ва зарбурмасалу мақолҳо баррасӣ намуда, бо овардани мисолҳои мушаххас, доираи маъноӣ ва вижагиҳои семантикии вожаи «об»-ро хеле моҳирона нишон додааст.

Муаллифи мазкур дар поёни мақолаи худ фехристи алифбоии калимаҳои бо «об» сохташударо овардааст, ки маҷмӯе аз калимаҳои мураккаб, сохта ва таркибӣ бо ҷузыи «об»-ро фаро мегирад.

Дар умум, мақолаи Д.Т.Тоҷиев, ба зами он ки яке аз аввалин кӯшишҳо дар омӯзиши концепти «об» дар забоншиносии тоҷик ба ҳисоб меравад, як пажӯҳиши илмӣ пурмуҳтаво [39].

Ҳарчанд дар илми забоншиносии тоҷик концепти «об/water» дар низомии лексика ва таъбироти забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, махсусан, аз нуқтаи назари забоншиносии фарҳангӣ ва дар муқоисаи байни ин забонҳо мавриди таҳқиқ қарор нагирифта бошад ҳам, доир ба концепти «Об» (Water/Вода/Wasser/Cy) дар забоншиносии хориҷӣ қорҳои назаррасе ба анҷом расидаанд. Масалан, Т.И.Бадмаева дар рисолаи номзодии худ «Концепти «об» дар забоншиносии фарҳангии англис» («Концепт «вода» в английской лингвокультуре») концепти мавриди назарро дар забони англисӣ бо ҷалби маводди забони русӣ аз нуқтаи назари забоншиносии фарҳангӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст [8]. Н.В. Гришина дар рисолаи «Концепти ОБ дар тасвири ҷаҳонии забон (дар асоси доираи маъноии номинативӣ ва метафориҳои забони русии асрҳои 11-20)» («Концепт ВОДА в языковой картине мира (на основе номинативного и метафорического полей русского языка XI-XX в.))» ҷанбаҳои номинативӣ ва маҷозии концепти «вода»-ро дар тасвири забонии ҷаҳон, бар маъноии маводди забони русӣ мавриди омӯзиш қарор додааст [12]. О. В. Гункина дар рисолаи «Концепти Wasser» дар тасвири бадеии ҷаҳони олмонӣ дар ҷанбаҳои диахронӣ ва синхронӣ» («Концепт «Wasser» в немецкоязычной художественной картине мира в диахроническом и синхроническом аспектах») ҷанбаҳои диахронӣ ва синхронии концепти мавриди назарро дар забони олмонӣ омӯхтааст [14]. Яке аз қорҳои бисёр ҷолиб монографияи Л. Захарова-Етер таҳти унвони «Концепти “об”,

се чанбаи таҳқиқот” («Концепт «ВОДА», Три аспекта исследования») [17] мебошад, ки муҳаққиқи мазкур дар он концепти «вода» ва муодили туркии он «су/su»-ро дар забонҳои русӣ ва туркӣ аз се чанба: забоншиносии когнитивӣ (шинохтӣ), семантикӣ (маъноӣ) ва бадеӣ мавриди баррасӣ қарор додааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқи диссертатсионӣ дар робита бо мавзуи илмӣ кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода сурат гирифта, инчунин, ба сарҳати 9-уми “Самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.09.2020, №503)” иртибот дошта, натиҷаҳо ва хулосаҳои таҳқиқи илмӣ ҳангоми тадريس пажӯҳиш дар самти забоншиносии муқоисавӣ нақши муҳим доранд. Ҳамзамон, таҳқиқи диссертатсионӣ бо «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.08.2019, №438)» иртибот дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқи диссертатсионии мазкур таҳлили муқоисавии воситаҳои ифодаи концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Вобаста ба мақсади гузошташуда, барои ноил гаштан ба натиҷаҳои ниҳони дар диссертатсия пешбинишуда вазифаҳои зерин гузошта шуд:

- қорбурди истилоҳи «концепт» ва қорбурди он дар забоншиносии маърифатӣ ва фарҳангӣ;

- омӯзиш ва таҳқиқи вижагӣҳои забоншиносии фарҳангии тасвири забонии ҷаҳон;

- баррасии омӯзиши роҳҳои бозтоби концепти «об/water» бар мабной маводди луғатнигорӣ ва дигар сарчашмаҳои забонӣ;

- баррасии тобишҳои маъноии концепти «об/water» дар фарҳангҳои тафсири ва дузабона;

- омӯзиши концепти «об/water» дар таркиби истилоҳоти илмӣ;

- таҳқиқи хусусиятҳои маъноӣ-функционалии воситаҳои асосии ифодаи концепти «об/water»;

- корбурди вижагиҳои образии концепти «об/water» дар матнҳои бадеӣ;

- баррасии муқоисавии концепти «об/water» дар таъбири тоҷикию англисӣ;

- ошкор кардани тарзи корбурди воҳидҳои фразеологӣ дорои концепти «об/water», ки баъзе вижагиҳои миллиро дар худ таҷассум мекунанд;

- таҳқиқи концепти «об/water» дар таъбири тоҷикию англисӣ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқи диссертатсияи мазкур воҳидҳои забонии ифодакунандаи концепти «об//water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ мебошад.

Предмети таҳқиқот. Таҳлили вижагиҳои бозтоби концепти «об//water» дар низоми луғавӣ ва таъбири забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ муқаррар шудааст.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқ. Асосҳои назариявии таҳқиқи диссертатсиониро асарҳои илмӣ назариявии олимони забоншиносии ватанӣ ва хориҷӣ ташкил медиҳад. Хусусан, корҳои илмӣ-таҳқиқотии Д.М.Азиззода, А.Ахмедова, А.П. Бабушкин, Т.И.Бадмаева, И.Е.Бобришева, О.Ю.Воробева, А.А.Габриелян, З. Гулова, М. Давлатова, М.М. Имомзода, М. Мамедова, М.А. Маҳмудзода, З.Ҷ. Мирзоева, И.О. Окунева, С.С. Раҳимӣ, Х.И. Тешаев, Ю.О. Томчаковская, Ш.К. Фаилова ва дигарон ҳамчун асосҳои

назарӣ ва методологӣ зимни таҳияи диссертатсия истифода шудаанд.

Сарчашмаҳои таҳқиқотро воҳидҳои забонӣ аз луғатҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, матнҳои бадеӣ, фарҳангномаҳои соҳавӣ, иттилоотномаҳои илмӣ, энциклопедияҳо, мақолаҳо, захираҳои интернетӣ, инчунин, зарбулмасалу мақолҳо ва воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ташкил медиҳанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот ба он равона шудааст, ки бори нахуст аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ корбурди концепти «об/water» дар низоми луғавӣ ва таъбироти забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар илми муосири забоншиносии тоҷик муайян карда шудааст.

Ҳамзамон, дар заминаи омӯзиш нуктаҳои зерин ба ҳайси навгонии илмӣ таҳқиқот арзёбӣ карда шуданд:

- бори нахуст аз нигоҳи нав истилоҳи «концепт» дар забоншиносии маърифатӣ ва фарҳангӣ баррасӣ карда шуд;

- ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангии манзари забонии ҷаҳон пажуҳиш гардид;

- шеваи корбурди концепти «об/water» дар маохизи забонӣ, бавежа дар заминаи маводди луғатнигорӣ муайян карда шуд;

- пайванди комили синтагматикӣ ва парадигматикии васоити калидии айниятбахшии концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди таҳқиқ қарор ёфт;

- дар асоси маводди бадастомада концепти «об/water» дар таркиби истилоҳоти илмӣ муайян карда шуд;

- вижагиҳои маъноӣ-функционалии воситаҳои асосии ифодаи концепти «об/water» дар забонҳои муқоисавшанда таҳқиқ карда шуд;

- хусусият ва тафовути образии концепти «об/water» дар матнҳои бадеӣ асоснок карда шуд;

- роҳҳои бозтоби концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар таркиби таъбирҳо аз нигоҳи муқоисавӣ таҳқиқ карда шуд;

- бозтоби вижагиҳои миллӣ дар воҳиди фразеологӣ бо чузъи концепти «об» аз нигоҳи илмӣ асоснок карда шуд;

- сохтори концепти «об/water» дар таркиби таъбирҳо бар мабной маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таҳлил гардид.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Концепти «об/water» дорои мазмуни бисёрқабат аст ва метавонад ҳамчун маҷмуи унсурҳои мафҳумӣ ифода карда шавад. Пажӯҳиши интисоб миёни майна (идрок) ва атроф бар мабной се навъи иртиботи мафҳумии унсурҳои концепти «об/water»: истиоравӣ, номвожаҳои ҷуғрофӣ ва маҷоз нишон медиҳад, ки ҳавзаи маъноии концепти мазкур аз ҷиҳати таърихӣ кушода ва тағирёбанда аст. Калимаи номинативии «water» (об) яке аз воситаи муҳими таҷассумёбии концепти «об/water» дар забони англисӣ ба шумор меравад.

2. Концепти «об/water» решаи таърихӣ дошта, он дар раванди ташаккули рушди забон шаклҳои мухтадлифро ба худ гирифтааст. Концепти «об/water» бар мабной адабиёти илмӣ ба сифати маҷмуи муайяни донишҳои илмӣ ва фарзияҳо роҷеъ ба ҷавҳари «об» шинохта шудааст, ки онҳо дар заминаи мушоҳидаҳои дахлдори илмӣ, таҷрибаҳо, мулоҳизаҳои мантиқӣ ва ғайра ба вучуд омадаанд. Концепти «об/water» бисёрмаъно буда, сохти маъноии он доираи васеи маъноӣ номинативиро дар бар мегирад.

3. Концепти «об/water» аз се чузъ: мафҳумӣ, маҷозӣ ва арзишӣ иборат буда, чузъи калидии фарҳанги миллии тоҷикон ва англисҳост. Тасвири забонии ҷаҳон заминаи ташаккули тасвири мафҳумии ҷаҳон мебошад. Воситаи калидӣ (асосӣ)-и шайъии концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ вожаи номинативии «об/water» мебошад. Нишондиҳандаҳои асосии ин концепт мансубият ба луғати аслии забон; шомил шудан ба ҳадафи шуури забонӣ; сохтори васеи маъноӣ мебошанд.

4. Воҳидҳои луғавии марбути концепти «об/water» вижагиҳои гуногуни мафҳумии об аз нигоҳи физикӣ,

химиявӣ, вижагиҳои сифатӣ, равишӣ, амалӣ, локативӣ, арзёбӣ ва ғайраро номбар мекунанд. Консепти номинативии «об/water» ҳаммаъно ва антоним надорад. Вучуди теъдоди касири калимот, ки муъаккиси консепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, гувоҳи борики аҳаммияти чашмраси мафҳуми мазкур дар фарҳанги ин ду миллат аст.

5. Вижагиҳои мафҳумии консепти «об/water» дар маъхазҳои энциклопедӣ нисбат ба луғатҳои филологӣ ҳаҷман бештар оварда шудаанд. Воҳидҳои фразеологӣ, ки консепти «об/water»-ро ифода мекунанд, дар доираи фонди фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҳиссаи назаррасро ташкил медиҳанд.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот. Маводди диссертатсияи мазкур барои корҳои пажӯҳиши минбаъда дар соҳаҳои забоншиносии фарҳангӣ, шинохтӣ ва равонӣ метавонад мусоидат кунад. Натиҷаҳои таҳқиқ барои ҳалли як қатор масъалаҳои амалӣ ва назариявии консептшиносӣ дар забоншиносии муосири тоҷик метавонанд истифода шаванд ва ҳамчун асос ва замина барои таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ назариявии ин самтҳои забоншиносӣ хидмат намоянд.

Ҳамзамон, аҳаммияти назариявии таҳқиқ ба он равона шудааст, ки бар мабной маводди назариявии мавҷудаи соҳа асосҳои назариявии муқоисаи консепти «об/water» дар низоми лексика ва таъбириоти забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ муқаррар карда шуданд ва барои мукамал гаронидани ҷанбаи назариявии мавзӯи мазкур тавсияҳои мушаххас манзур карда шуданд, ки онҳоро дар робита бо консепти «об/water» дар омӯзиши муқоисавии минбаъдаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ, шинохтӣ, мафҳуми забонӣ (лингвоконсептологӣ/linguconceptological) метавон истифода бурд. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқ метавонанд ба сифати асос ва замина барои таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ назариявии ин самтҳои забоншиносӣ хидмат намоянд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои онро метавон ҳангоми таҳияи барномаҳо ва коркарди масъалаҳо дар робита бо таҳқиқоти муқоисавии концептшиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ истифода кард.

Ҳамзамон, маводди таҳқиқи диссертатсионӣ ҳангоми тадريسӣ курсҳои назариявӣ ва амалии забоншиносии шинохтӣ, фарҳангӣ, фразеология, лексикологияи тоҷикӣ ва англисӣ, назарияи робитаҳои байнифарҳангӣ, тарҷумашиносӣ истифода намуд. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқ метавонанд ба сифати мавод ва дастурҳои омӯзишӣ дар фароянди таълими забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба ҳайси забонҳои хориҷӣ ва таҳияи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аз ҷанҳои забоншиносии фарҳангиву шинохтӣ истифода шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқро чунин баён кардан мумкин аст, ки масъалаи омӯзиши концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ бар мабноси маводди фаровони луғавию лексикӣ, назариявӣ амалӣ таҳлилу баррасӣ шуда, бо нуқтаҳои мушаххаси методологӣ, маводди гуногунҷанбаи таҳлилий дар мувофиқат бо сохтор, мақсаду вазифаи таҳқиқ асос ёфта, боиси ба таври мукаммал дарк намудани тасвири забонии он дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мегардад.

Мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба шиносномаи ихтисос ва муҳтавои он ба тартиби муқарраршудаи таълифи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисос, 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021301 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ) мутобикат менамояд.

Саҳми шахсии довтолаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Довтолаби дараҷаи илмӣ бо таъя ба осори илмӣ ва сарчашмаҳои таҳқиқ воҳидҳои забонии ифодаи концепти «об/water»-ро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бо гурӯҳҳои

муайян чудо намуда, номвожаҳои ифодакунандаи концепти «об/water»-ро бори нахуст ба низоми муайян даровардааст.

Ҳамзамон, саҳми шхасии довталаб дар он аст, ки ӯ тӯли солҳои зиёд оид ба қорбурди концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таҳқиқот бурда, дар ин самт мақолаву гузориш таҳия ва нашр намудааст. Инчунин, муаллиф вобаста ба мавзӯ бори нахуст дар ҳамоишҳои илмӣ сатҳи муҳталиф баромад намуда, мавқеи қорбурди концепти «об/water»-ро дар забонҳои муқоисашаванда аз нигоҳи илмӣ асоснок намудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муҳтавои диссертатсия дар маърузаву гузоришҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии сатҳи ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ (солҳои 2020-2025) мавриди муҳокимаву баррасӣ қарор гирифтаанд. Диссертатсия дар кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (суратчаласаи № 6/1 аз 12-уми январи соли 2024) муҳокима шуда, ба Ҳимоя тавсия шудааст.

Интишорт аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқ дар 8 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор шудаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқ, 3 боб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ ва феҳристи адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 175 саҳифаи хуруфи компютерӣ иборат мебошад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Муқаддимаи диссертатсия фарогири нуктаҳои асосие мебошад, ки дастгоҳи илмӣ таҳқиқотро инъикос мекунанд ва аз нигоҳи илмӣ асоснок карда шудаанд.

Унвони боби якуми диссертатсия “**Асосҳои назариявии омӯзиши концепт дар забоншиносии муосир**” буда, аз 3 зербоб таркиб ёфтааст. Дар ин боб корбурди истилоҳи «концепт» аз нигоҳи забоншиносии маърифатӣ ва фарҳангӣ, ҷанбаи забоншиносии маърифатии тасвири забонии ҷаҳон ва таҷассуми “концепт” дар забоншиносии фарҳангӣ арзёбӣ карда шудааст.

Унвони зербоби аввали боби якум “**Корбурди истилоҳи «концепт» дар забоншиносии маърифатӣ ва фарҳангӣ**”-ст.

Дар охири асри XX - ибтидои асри XXI дар забоншиносӣ таҳаввулоту ҷиддие ба амал омад, ки ташаккули он муносибатҳои субъект ва объекти забоншиносии муосирро дигаргун кард.

Субъекти забоншиносӣ, яъне инсон дар ҳама ҳолатҳо қарор дорад ва объектҳо: сухан, фикр, ҳиссиёт, боварӣ ва амсоли инҳо мебошанд, ки омӯзиши онҳо ҷараёнҳои нави забоншиносии муосир, аз қабилу забоншиносии фарҳангӣ (лингвокултурология), забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ), забоншиносии равонӣ (психолингвистика), забоншиносии иҷтимоӣ (социолингвистика) ва забоншиносии қавмӣ (этнолингвистика)-ро ӯ падида оварданд.

Объекти махсуси таҳқиқоти забоншиносӣ шахси созанда ва бонигари фарҳанги муайяни миллат. «Донишманди худӣ забон бидуни фаротар рафтани аз он, бидуни мурочиат ба эҷодкор, баранда, корбар, яъне инсон, ба шахсияти мушаххаси забонӣ ғайриимкон аст» [21, с. 7].

Дар ин росто, масъалаи иртиботи байниҳамии забону шуур ва фарҳанг барои илми забоншиносӣ анъанавӣ буд ва дар ин маврид овардани андешаи Л. Елмслев бамаврид аст, ки ӯ гуфтааст: «Забон ҳамчун низоми аломатҳои устувор шинохта мешавад, ки шинохт дар ин миён ҳамчун калиди низоми тафаккури инсонӣ ва табиати равонии инсон истифода мешавад. Забон ҳамчун як ниҳоди иҷтимоии фарҳангӣ ҳисобида шуда, барои миллат хизмат мекунад. Он ҳамчун падидаи дучониба ва тағйирёбанда ба назар гирифта

мешавад, ки метавонад ҳам барои фаҳмидани фарди алоҳида дар даруни чомеа ва ҳам барои дарки тарзи зиндагии наслҳои чомеаи забонӣ роҳ кушояд» [16, с. 132]. Ба андешаи Л. Елмслев, забон нишондиҳандаи фарҳанг буда, барои миллат хизмат мекунад, ки албатта, мо ҳам ба ин фикр мувофиқем.

Барои нахустин бор В. фон Гумболдт пажӯиши забонро ба сифати яке аз васоити хосаи мунъақисгари ҷаҳоншинохти миллий пешниҳод кардааст. В. фон Гумболдт аввалин шахсе мебошад, ки бархӯрди навро дар интисоби пажӯиши забон бо афкор ва фарҳанг зикр намудааст. Ӯ дар он ақида аст, ки забон на танҳо маҳсулот, балки ҷаҳолияти нутқсоз аст, ки эҷодгари забон ва забоншинос аст. Олими мазкур бозтоб ва зухурот, ҷаҳонбинӣ ва зехнияти шахсро дар забон дидааст [13, с. 68-69]. Афкори забоншиносонаи ин муҳаққиқ дар рушди илми забоншиносӣ таъсир гузошт ва забон ба сифати як низоми муассир ба ҷаҳонбинӣ, ҳаёти маънавӣ ва фарҳангии инсон таъсир гузошт ва ҳамчун такмилбахши нерӯҳои маънавии миллат эътироф гашт.

Ҳамин тавр, метавон гуфт, ки забон ва фарҳанг на фақат бо ҳам алоқамандии зич доранд, балки забон ҷузви ҷудонашавандаи фарҳанги миллий мебошад ва мавқеи концепт, хусусан, концептҳои марказӣ ва калидӣ монанди концепти «об/water», нишондиҳандаи барҷастаи тасвири забонии ҷаҳони соҳибзабонон ва фарҳанги миллии онҳо мебошанд.

Зербоби дуюми боби аввал **“Ҷанбаи забоншиносии маърифатии тасвири забонии ҷаҳон”** ном дорад.

Дар солҳои охир “тасвири забонии ҷаҳон” яке аз масъалаҳои муҳимми арзёбии забоншиносӣ маҳсуб ёфта, донишмандону забоншиносон роҷеъ ба муҳимият ва доираи маъноии он андешаву таълифоти зиёде анҷом додаанд.

Дар ин росто, муҳаққиқи варзидаи хориҷӣ В.А. Маслова, чунин меҳисобад, ки «тасвири забонии ҷаҳон, дар маҷмӯъ, бо инъикоси мантикии ҷаҳон дар зехни мардум рост меояд» [26, с. 67].

Дарвоқеъ, фаҳмиши тасвири забонии ҷаҳон ба ҷаҳонбинӣ ва маърифати тафаккури инсон вобаста буда, барои дарки марзи маъноӣ ва ғунҷоиши фаҳмишии ин ё он масъала дониши амиқ ва касбиро талаб менамояд.

Бо ибораи дигар, фаҳмиши тасвири забонии ҷаҳон донишҳои фалсафӣ, мантиқӣ, таърихӣ ва дигар илмҳои, ки ба забон алоқаманд мебошанд, иртиботманд аст.

Ҳамзамон, муҳаққиқ В.И. Карасик дар ин хусус гуфтааст, ки «дар баробари тасвири забонии ҷаҳон, тасвири арзишии ҷаҳон шайъан фарқ карда мешавад. Омӯзиши тасвири арзишии ҷаҳон ба муқаррароти зерин асос ёфтааст» [20, с. 168]:

- 1) тасовири арзишии ҷаҳон ба ду қисм: умумиҷаҳонӣ ва махсус матраҳ мешаванд, ки қисми мушаххаси тасовири мавриди назар бо иртиботи қавии ашъ, тахассусоти мухталифи қисм ва комбинаторикаи гуногуни арзишҳо коҳидааст;
- 2) тасовири арзишии ҷаҳон, ки дар забон бозтоб шудаанд, бо асноди ҳуқуқӣ, динӣ, ахлоқӣ, ҳукмҳои умумиэтирофёфта, фолклор ва навъе аз мутуни адабӣ эҳё мешаванд.
- 3) парадигмаҳои арзишии фарҳанги мавриди назар бар мабной интисоботи фарогирӣ ва бисёрҷонибаи ассотсиатсия байни мулоҳизаҳои арзишӣ муқаррар карда мешаванд;
- 4) аслан, бартариятҳои фарҳангӣ, дар маҷмӯъ, як навъи фарҳангро фароҳам оварда, онҳо маҳз дар забон ҳифз мешаванд, ки ин нукта барои фарҳанги ин ё он халқ дар тасовири арзишии ҷаҳон муҳиманд. [Карасик 2002: 168-169].

Яъне, ба андешаи В.И. Карасик, тасовири арзишии ҷаҳон дар як радиф, як навъ тасовири фарҳангии ҷаҳон аст, ки бешак, яке аз авомили калидии тасовири забонии ҷаҳонанд [20, с. 168-169].

Илова бар ин, дар зербоби мазкур андешаҳои муҳаққиқони хориҷӣ В. Гертс, Е.М. Верешагин, В.Г. Костомаров, А.Вужбитская, Б.А. Серебренников, Ю.Д. Апресян, В.И. Постовалова, В.И. Карасик, А.А. Потенбня, С.Г. Воркачев, Н.А. Красавский, В.И. Шаховский, Е.В. Иванова, Г.Д. Гачев, И.Т. Дубов, Л.Г.Фомиченко ва дигар муҳаққиқон доир ба ҷанбаи забоншиносии маърифатии тасвири забонии ҷаҳон баррасӣ карда шудааст.

Ҳамзамон, муҳаққиқони муосири тоҷик низ, аз қабилӣ М. Маҳмудзода, С. Эшназарова, М. Давлатова, Д. Азиззода, А. Аҳмедова дар таҳқиқоти диссертатсионии ҳеш оид ба «консепт» назарияҳои мухталифро пешниҳод намудаанд. Аз ҷумла, Д. Азиззода оид ба тафовути «консепт» ва «мафҳум» ба ҷунин ҳулоса омадааст: “Ҳамин тавр, «консепт» ва «мафҳум» ду истилоҳи аз ҷиҳати маъно гуногун мебошанд, ки ҳар яки онҳо дар илмҳои гуногун омӯхта мешаванд. Консепт истилоҳи забоншиносӣ, аз ҷумла, забоншиносии маърифатӣ ва фарҳангист... Мафҳум воҳиди тафаккур ва консепт воҳиди шуур ба ҳисоб меравад. Дар таркиби консепт ҷанбаи эҳсосӣ ба назар мерасад, ки он дар таркиби мафҳум дида намешавад...” [1, с. 26].

Ҳамин тавр, ҷаҳонбинӣ шакли тафаккур аст, ки дар тасовир ва қолабҳо, яъне дар тасвири олам, инчунин, дар амали одамон, дар соҳаҳои гуногуни фарҳанг ва зехн ҷой гирифтааст. Онро бар мабной таҳлили махсус метавон шиноخت, ҳарчанд, албатта, тафовути зехн ва тасовири ҷаҳон дар баъзе ҳолатҳо вижагии механикӣ дорад.

Зербоби сеюми боби аввал **“Таҷассуми “консепт” дар забоншиносии фарҳангӣ”** унвон дорад.

Дар айни замон, дар забоншиносии фарҳангӣ якҷанд самтҳои илмӣ рушд кардаанд, ки на танҳо аз рӯйи усулҳо, балки аз рӯйи мавзӯи таҳлили забоншиносии фарҳангӣ аз ҳам фарқ мекунанд. Робитаи забон ва фарҳанги миллиро муҳаққиқони гуногун, аз қабилӣ Э. М. Верешагин, В. Г. Костомаров, В. В. Воробев, Б.Н. Телия, В. А. Маслова, В.М.

Шаклейн, В.И. Карасик ва дигарон ба тариқи мухталиф тавсиф кардаанд.

Нуктаи назари С.А. Асколдов дар мавриди концептуализми лингвистии рус ин аст, ки «масъалаи табиати концептҳо ё концептҳои умумӣ - аз рӯйи истилоҳоти асримиёнагии умумиятҳо - масъалаи кухна аст, ки кайҳо боз дар рӯзнама буд, аммо дар нуктаи марказии он қариб ба он дахл накардааст. Концепти умумӣ, ҳамчун мазмуни амали шуур, то ба имрӯз арзиши хеле пурасрор дошта, дар он шакл боқӣ мемонад - лаппиши тақрибан номаълум дар ҷаҳонбинии равонӣ, ки ҳангоми талаффуз ва фаҳмиши босуръати калимаҳое, ки бисёрҷанбаанд чун «ҳазорҷониба» рух медиҳад, «адолат», «қонун», «хукук» ва ғайра» [5, с. 267-269].

А. Вежбинская яке аз аввалин олимоне буд, ки дар заминаи маводди фаровони лингвистӣ барои татбиқи ғояҳои В.фон Гумболдт ва Э.Бенвенисте тавзеҳ додани истилоҳи «концепт» талош кардааст. Муҳаққиқ чунин шарҳ медиҳад, ки «ашё аз ҷаҳони «идеал» аст, ки ном дорад ва ғояҳои муайяни аз ҷиҳати фарҳангӣ шартшудаи шахсро дар бораи ҷаҳони «ҳақиқат» инъикос мекунад» [9, с. 90].

Ба ақидаи В.Н.Телия, тағйири «мафҳум» ба сифати истилоҳ ва маҷмуи аломатҳои калидӣ ба истилоҳи «концепт» маънои дигарсозии истилоҳот нест, балки «он ҳамеша донишест, ки дар чорҷӯба сохта шудааст. Яъне, он дар баробари хусусиятҳои муҳимми ашё, ҳамчунин, қулли он ҷизҳоеро инъикос мекунад, ки дар ҷомеаи забонӣ моҳиятро бозтобдоранд. Аз ин ҷо, концепт бояд иҷозати қорбурди фарҳангӣ-миллиро ифода кунад» [38, с. 96].

Аксари забоншиносон «мафҳум» ва «концепт»-ро падидаҳои ҳамон тартиб медонанд, аммо ҳоло чунин истилоҳот ба таври возеҳ муайян шудаанд.

Аксари муҳаққиқон дар пайравӣ аз андешаҳои А. Вежицкая ва П.М. Фрумкина, «концепт»-ро воҳиди руҳӣ меҳисобанд. Дар «Луғати мухтасари истилоҳоти маърифатӣ» концепт ҳамчун «истилоҳе ифода ёфтааст, ки барои

фаҳмондани воҳидҳои захираҳои руҳӣ ё руҳии шуури мо ва сохтори иттилоотӣ, ки дониш ва таҷрибаи шахсро инъикос мекунад, воҳиди амалии пурмазмунӣ хотира, луғати равонӣ, низоми концептуалӣ ва забони тафаккур, тамоми тасвири олами дар руҳияи инсон инъикосшуда» [22, с. 90] хизмат мекунад.

Боби дуҷуми диссертатсия **“Роҳу воситаҳои лексикӣ ифодаи концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”** унвон гирифта, аз 5 зербоб иборат аст. Дар ин қисмат роҳҳои инъикоси концепти «об/water» дар асоси маводди луғатнигорӣ ва дигар сарчашмаҳои забонӣ, корбурди концепти «об/water» дар таркиби истилоҳоти илмӣ, пайваستاгӣҳои синтагматикӣ ва парадигматикии воситаҳои асосии объективатсияи концепти «об/water», хусусиятҳои образии концепти «об/water» дар матнҳои бадеӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст.

Зербоби аввали боби дуҷуми диссертатсия **“Роҳҳои инъикоси концепти «об/water» дар асоси маводди луғатнигорӣ ва дигар сарчашмаҳои забонӣ”** унвон гирифтааст.

Таҳлили решашиносӣ ҷузъи зарурии тавзеи забоншиносии фарҳангии концепт мебошад. Омӯзиши пайдоиши калимаҳо, ки концепти мушаххасро бозтоб мекунад, барои муайян кардани равиши вижагӣҳои мундариҷаи он аҳамияти калон дорад. «Шакли ботинӣ ё аломати этимологӣ танҳо ба муҳаққиқон ва мутахассисон ошкор мегардад. Аммо ин маънои онро надорад, ки барои онҳое, ки ин забонро истифода мебаранд, ин қабати мундариҷаи концептуалӣ тамоман вучуд надорад. Он барои онҳо ғайримустақим вучуд дорад, ҳамчун асосе, ки дар он қабатҳои боқимондаи маъноҳо ба вучуд омадаанд ва боқӣ мондаанд» [36, с. 48]. Ба андешаи муҳаққиқ А.А. Потемни, «шакли ботинии калима муносибати мундариҷаи тафаккур ба шуур аст; он нишон медиҳад, ки чӣ гуна инсон фикри худро мебинад» [30, с. 91].

Дар раванди таҳқиқ барои муайян намудани ин вижагӣ луғатҳои бонуфузи решашиносии забони англисӣ, аз қабилӣ “Луғати мухтасари этимологии забони англисии Оксфорд” [49], “Луғати этимологии забони англисии Оксфорд” [50] ва ғайраро ба кор бурдаем.

Тибқи маълумоти таҳлили этимологии М.М. Маковский, лексемаи «об/water» ба чунин концептҳо: «зиндагӣ қардан» (IE * gwei-), «libation» - муқаддас (лотинии libatio ва немисӣ leben - «зиндагӣ») ва «амалҳои ғабол» ва ғайра мувофиқат мекунад [25, с. 274-276].

Бар мабноси фарҳангҳо ва луғатҳои этимологӣ, вожаи «об/water» яке аз қадимтарин калимоти ҳиндуаврупоист.

Ҳамчунин, дар луғоти мазкур омадааст, ки вожаи «об/water» бо ҳамин маънои тоҷаш барои рушди нишонаҳои забонии минбаъда замина гузоштааст.

Ҳамин тариқ, аз таҳлили этимологӣ ва фарҳангии вожаи «об/water» бармеояд, ки ду ғаммиши об: «оби зинда» ва «оби мурда» вучуд дорад. “Оби зинда - об дар роҳ аз ҷаҳони болоӣ то замин, ба ҷаҳони заминӣ; оби мурда - об дар роҳи аз олами заминӣ ба сӯи олами дигар. Оби мурда низ ҳамон оби зинда аст, аммо қудрати ҳаётбахши худро ба замин додааст” [25, с. 274-276].

Зербоби дуҷуми ин боб **“Баррасии тобишҳои маъноии концепти «об/water» дар фарҳангҳои тафсири ва дузабона”** ном дорад.

Марҳилаи навбатии тавзеи концепти «об/water» таҳлили луғати калимаи калидӣ - вожаи номинативии «об/water» аст, ки дар натиҷаи таҳлили луғат метавон иттилооти фаровони забонӣ ва фарҳангии умумиро ба даст овард.

Дар фарҳангномаҳои мо ёздаҳ маънои вожаи об дарҷ шудааст, ки гувоҳи серистеъмолии он дар забони мост [45]:

ОБ I ۱.) моеи шаффофи беранг, ки дар ҳолати софӣ ва беолоиш аз омезиши химиявии як унсури оксиген ва ду унсури ҳидроген иборат аст; **“оби маъдан** обе, ки дар таркиби худ маъдан дорад; **оби гарм** муқоб. **оби сард**; **оби**

равон оби чорӣ: *муқоб. оби истода; оби хом* оби ночӯш, обе, ки онро начӯшондаанд; **оби ширгарм** оби нимгарм; **оби ширин** оби софи нӯшокӣ; **оби шифо** оби шифобахш, оби табобатӣ” [45]; **оби ях** яхи обшуда, оби хеле сард; **оби чӯш** обе, ки дар ҳоли наздик ба чӯшидан аст; оби чӯшонда, обе, ки чӯшонда шудааст....[45];

Ҳамаи ин маъноҳоро метавонем, ки чунин хулоса кунем: 1.) моеи шаффофи беранг, ки дар ҳолати софӣ ва беолоишӣ аз омезиши химиявӣ як унсури оксиген ва ду унсури ҳидроген иборат аст; 2.) дарё, рӯд; 3.) сиришк, ашк; 4.) нутфа, манӣ, оби пушт. 5.) *кит.* бавл, шоша, пешоб. 6.) мустарох, мабраз, обхона. 7.) *мач.* тароват, тозагӣ; равнак. 8.) обрӯ, эътибор, чоҳуманзалат. 9.) тоб, тавон. 10.) симоб, чева, зайбақ. 11.) шарму ҳаё.

Дар Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ тобишҳои маъноии вожаи «об/water» чунин инъикос ёфтааст:

Water ['wo:tə] *n* 1) об: *fresh / soft water* оби соф / мулоим; *salt / hard / standing water* оби намакин / саът / норавон; He asked for a glass of cold water. Вай як истакон оби хунук пурсид. 2) *од. pi* оби маъданӣ; 3) (*од. pi* обҳои дохилӣ/ сохилӣ: *territorial waters of the country* обҳои дохилии кишвар; 4) баҳр; 5) оби манзил, оби кубур, оби нушиданӣ; 6) ашк; 7) пешоб, шоша; 8) оби даҳон; а) обӣ, вобаста ба об, обмонанд, обзӣ, обдуёт: *water sports* варзишҳои обӣ; *water plants* гиёҳҳои обӣ; *water mill* осиеби обӣ; б) обдор, пур аз об ва ғ. (ҳамагӣ 10 зергурӯҳ).

Дар луғати дигари забони англисӣ [48] лексемаи *water* (об) ба таври зерин тавфсир шудааст:

Water – n.

1. “The most common liquid, without colour, taste, or smell, which falls from the sky as rain, forms rivers, lakes, and seas, and is drunk by people and animals” [48]. Пас, лексемаи «об/water» дар маънои якуми номинативии худ ҳамчун «моеи маъмултарин, ки дар шакли борон афтода, дарёҳо, кӯлҳо, баҳрҳоро ташкил медиҳад, ки барои нӯшидани одамон ва

хайвонот истифода мешаванд» муайян карда мешавад. Хусусиятҳои зерин фарқ карда мешаванд: 1) «пахншавӣ», 2) «ранг», 3) «мазза», 4) «бӯй», 5) «ба шакли борон афтидан», 6) «ташаккулёбии об», 7) «Барои нӯшидани одамон ва ҳайвонот мувофиқат мекунад» [48].

Тавре ки дар боло қайд кардем, барои омӯзиши забоншиносии фарҳангии концепт тасвирҳои лингвистии калимаи асосӣ, ки дар маъхазҳои лексикографӣ оварда шудаанд, муҳим ба шумор мераванд. Масалан:

1. “The prisoner was given only bread and water” [48] (аломатҳо: «муносиб барои нӯшидан»; «ҳадди ақали ибтидоии барои ҳаёт зарурӣ» - об ҳамчун чизи ба осонӣ дастрас фаҳмида мешавад);

2. “The hotel has hot and cold running water in each room” [48] (аломатҳо: ҳарорат, моеъ);

3. A glass of water (ишора: миқдор) ва ғайра;

Дар ин луғат маънои зерини лексемаи «water» фарқ карда мешавад:

1) моеъ, ки дар шакли борон буда, дарёҳо, кӯлҳо, баҳрхоро ташаккул медиҳад, ки барои нӯшидани одамон ва ҳайвонот истифода мешавад;

2) обанбор; 3) массаи об; 4) сатҳи об; 5) чараёни об; 6) моеъ, ки дар бадани организмҳои зинда ҳосил мешавад; 7) баҳр, ки дар наздикии он ҷойгир аст, ё ба давлати муайян тааллуқ дорад; 8) оби минералӣ.

Дар луғати Коллинз... [47] низ таърифҳои ҷолиби лексемаи «water» дода шудааст, дар диссертасия муфассал дарҷ гардидаанд.

Ҳамин тавр, дар ин қисмат дар заминаи фарҳангномаҳо ва луғатҳо василаҳои бозтоби концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ баррасӣ гардида, муайян карда шуд, ки концепти «об/water» дар забонҳои мавриди назар доираи қобилияти васеъ дошад.

Унвони зербоби сеюми боби дуюм “**Корбурди концепти «об/water» дар таркиби истилоҳоти илмӣ**” мебошад.

Дар адабиёти илмӣ концепти «об/water» ба маънои мухталиф, минҷумла ҳамчун маҷмуи муайяни донишҳо дарҷ шудааст.

Тибқи маълумоти лексикографӣ, 30 маънои номинативӣ ба сохтори семантикии лексемаи полисемантикии «об/water» дар замони муосир дохил карда шудааст. Ҳамаи 30 маънои интиҳобшуда дар омӯзиши концепт муҳимманд, зеро онҳо хусусиятҳои асосии концептуалии онро дар бар мегиранд.

Дар фарҳангҳо ва луғатномаҳои дузабонаи англисӣ ба тоҷикӣ маводди фаровонеро дар бораи концепти «об/water» бо шарҳу тафсирҳои ҷолиб дучор шудан мумкин аст.

1. Шарҳи концепти water/ об аз нуқтаи назари илмӣ:

Water/Об. Фазаи моеи пайвастагии кимиёвӣ, ки тақрибан аз ду ҳиссаи вазни ҳидроген ва шонздаҳ ҳиссаи вазни оксиген иборат аст. Дар ҳолати табиӣ аз миқдори на он қадар калони моеи вазнин, газҳо ва моддаҳои сахти (асосан, намакҳо) дар он ҳалшуда иборат аст.

2. Шарҳи ибораҳо ва истилоҳоти илмӣ:

Water aeration/Аэратсияи об. Раванди бойгардонӣ (табиӣ ё сунӣ)-и ҳаво бо оксиген. Барои баланд намудани концентратсияи оксигени ҳалшуда, аз об берун намудани газҳои CO, H, S, моддаҳои дигар, ки сабабгори бӯй, беоҳангардонии об, барои тозанамоии биологӣи гандаобҳо истифода бурда мешаванд.

3. Баъзан як ибора ба сифати истилоҳи илми обшиносӣ (гидрология) ду мафҳуми ба якдигар наздикро ифода мекунад

Water balance/Мувозинати обӣ (1). Таносуби миқдорӣ миёни воридшавӣ ва сарфшавии об дар ҳудуди объекти муайян. Қисматҳои таркибии мувозинати об боришоти атмосферӣ, конденсатсияи намӣ, бухоршавӣ, транспиратсия аз растаниҳо, чараёнҳои рӯйизаминӣ ва зеризаминӣ, обталабӣ

ба ҳисоб мераванд. Халалдор намудани мувозинати обӣ оқибатҳои манфӣ дорад.

Ҳамин тавр, аз нуқтаи назари забоншиносии фарҳангӣ ҳамаи ин истилоҳот шояд ба шахсони ғайриихтисос ношинос бошанд. Аммо ҳангоми истифодаи онҳо дар зехни соҳибзабонон дар доираи концепти «об/water» ҳатман пиндорҳои пайдо мешавад.

Зербоби чоруми боби дуюми диссертатсия **“Таҳлили хусусиятҳои маъноӣ-функционалии воситаҳои асосии ифодаи концепти «об/water»”** ном дорад.

Соҳти васеи семантикии лексемаи номинативии «water» - воситаи асосии объективатсиякунии концепти «об/water» дар забони англисӣ мавҷудияти муносибатҳои гуногуни синтагматикӣ ва парадигматикиро пешбинӣ мекунад. Масалан, дар забони англисӣ маълумоти Корпуси миллии Бритониё, луғати электронии донишгоҳи Оксфорд, луғатҳои таркибии забони англисӣ, инчунин, таҳлили мутобиқати лексемаи «об/water» дар матнҳои бадеӣ имкон медиҳанд, ки миқёси иқтидори синтагматикии аломати таҳлилшаванда муайян гардад. Пас, бо калимаи «об/water», тибқи ҳисобҳои мо, таърифҳои гуногун: “aerated, barley, black, blue, boiling, bottled, bubbly, carbonated, chlorine, clean, coastal, cold, cool, dead, deep, dirty, discharging, drinking, far, first, foul, fresh, frozen, hard, heated, heavy, high, holy, hot, iced, international” [8] ва ғайра мавҷуданд.

Таърифоти мазкур лексемаи калидиро дар ҳар як қорбурди он дар ҷумла ҳамчун маъноӣ инфиродӣ инъикос месозанд. Аз ин рӯ, маъноҳои луғавии калимаи мазкур ба гурӯҳҳои алоҳида ҷудо мешавад.

Вожаи «об» дар воҳидҳои луғавии болозикр дар ташреҳи вижагиҳои зерини калима омадааст. Чунончи,

а) ранг: blue, black, green, silver ва ғ.;

б) ҳарорат: cold, cool, heated, hot, warm ва ғ.;

Ғеъҳои бо калимаи «water» сохташуда дар матнҳои бадеӣ зиёданд. Чунончи, “absorb, abstract, add, aerate, allow,

babble, blast, boil, bring, bubble, burn, carry, change, channel, chlorinate, circulate, clean, contain, cool, crystallize, disappear, dive, draw, drench, drink, drip, fear, fall, find, float, flood, flow, get, give, hate [8, с. 150]”. ва ғ.

Афзун бар ин, тавассути калимаи «water» вожагони ифодакунандаи обанбор хеле зиёд сохта шудаанд, ки онҳо дар ашъори шоирон низ фаровон ба чашм мерасанд. Дар маҷмӯъ, дар забони тасовири фарҳангии ҷаҳони англисҳо концепти «об» бо маъноҳои гуногун қорбаст шуда, шаҳодати он нукта аст, ки концепти мазкур дар фарҳанги англисҳо мақоми муҳим дорад.

Ҳамин тариқ, мувофиқи гуфтаҳои боло, мо метавонем ба хулосае расем, ки лексемаи «об/water» воситаи калидии шайъияти (объективияти) концепти «об/water» мебошад. Вижагиҳои калидии лексемаи мазкур инҳоянд:

- интисоби лексемаи «об/water» луғатҳои қадимии забонҳои ҳиндуаврупоӣ (дорои решаҳои амиқи этимологӣ будани он);

- нақши муҳим доштани ин лексема дар таркиби забони англисӣ;

- таъвилоти вожаи «об/water», ки бар маънои 36 луғати тафсири дорои 30 маънои номинативӣ дар забони англисӣ мебошад;

- пайванди доманадори синтагматикӣ ва парадигматикӣ дар сатҳи семантикаи ташаккули калима.

Унвони зербоби панҷуми боби дуюм **“Вижагиҳои образии концепти «об/water» дар матнҳои бадеӣ”** мебошад.

Пажӯҳиши таъвилӣ матнҳои бадеӣ яке аз роҳҳои умдаи таҳқиқи концептҳои забоншиносии фарҳангӣ ба шумор рафта, матнҳои бадеӣ асоси шаклгирии вожаҳои фарҳангӣ маҳсуб меёбанд [20; 21; 33].

Ғаври муайян кардани масъалаи вижагиҳои ғайриаслии концепти «об/water» дар матнҳои бадеии адабиёти англисӣ дар ин бахш мақсади асосист.

Пажухиши масъалаи мазкур барои ошкор сохтани вижагиҳои фаҳму дарки “об” дар тасовири фарҳангии ҷаҳони англисҳо зарур аст. Аз ин рӯ, концепти «об/water» дар матнҳои бадеии англисӣ аз назари маънииҳои маҷозии он низ мавриди пажухиши густарда қарор гирифтааст.

Дар матни бадеӣ, бар хилофи навъҳои матни дигар, барои барҷастасозии тасвир санъати ташхис қорбурд дорад, ки адиб ба василаи он ба ашё ва ҳаводис ҷон мебахшад, аз онҳо шахс меангорад, вежагиҳои марбути инсонро ба ашёи бечон интиқол медиҳад. Чунончи, об хасисаи инсонӣ гирифта, дар матни бадеӣ мисли инсон “мемирад”. “The water cannot live long», said Baloo, coming up to them (Kipling); ...was attracted by the bubbling spring whose waters never failed or lessened” [48].

Ҳамчунин, вожаи «об/water» дар матнҳои бадеӣ тасвирҳои одии бадеиро фарогир аст, ки ба тасвири мафҳумии он вежагии миллӣ медиҳад. Дар тасовири бадеӣ дар насри англис об ҳамчун мавҷудоти зинда дарҷ шудааст “...they surveyed the quivering water in silence for sometime (Hardy).

Вежагии дигари об дар ҳалқунандагии он аст, ки албатта, ин вежагӣ ба ҷанбаи забоншиносии концепти «об/water» иртиботи комил дорад. Дар ин замина, об қобилияти тағйир додани ранг, ҳарорат, тамъ, шакл ва ҳаҷми ашёро дорост. Чунончи, “...black against the silver water, sat a couple who never moved (Galsworthy) [8, с. 132].

Дар матни бадеии англисии таҳлилшуда об на танҳо вежагӣ хоси инсон, балки марбути ҳайвонотро бозтоб намудааст. Ин гуна тасвир ба василаи пайванди контекстии исми «об» бо феълҳо ва сифатҳо сохта шудааст. Масалан, феъли «to lap» (to drink by taking up with quick movements of the tongue [48, с. 737] дар забони англисӣ бо амалҳои ҳайвонот муртабит аст.

Концепти «об/water» дар матнҳои бадеӣ гоҳе чун инсон суҳан мегӯяд, гуноҳро мебахшад, хиёнат мекунад, осеб мерасонад, зиндагиро ҳароб мекунад, ҳассосият

бармеангезад, зехнро такон мебахшад, ки ин ҳолат ба василаи исму сифат ва феълҳо сурат мегирад. Масалан, “...the rush of water going over them (Conrad); ...listened to the talking water (Stevenson) [8, с. 128].

Ҳамин тавр, тасвири бадеии концепти «об/water» дар забони англисӣ, аз як тараф, ба таъсири ғояҳои мардуми англис дар бораи ин мафҳум иртибот дошта бошад, аз ҷониби дигар, аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ таваҷҷуҳ намудан ба концепти «об/water» моҳияти корбурди бадеию воқеии онро равшантар бозтоб менамояд.

Боби сеюми диссертатсия таҳти унвони **“Таҳлили муқоисавии ифодаи концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар таркиби таъбирҳо”** ном гирифта, фарогири 6 зербоб аст. Дар ин боб масъалаҳои омӯзиши воҳидҳои фразеологӣ, арзёбии воҳидҳои фразеологӣ дар заминаи фарҳанг, доираи маъноии концепти «об/water» дар таркиби таъбирҳо, хусусиятҳои арзишии концепти «об», инъикоси хусусиятҳои миллӣ дар воҳиди фразеологӣ бо ҷузъи концепти «об», сохтори концепти «об/water» дар таркиби таъбирҳо мавриди пажӯҳиш қарор гирифтаанд.

Зербоби аввали ин боб **“Масъалаҳои омӯзиши воҳидҳои фразеологӣ”** ном гирифтааст.

Барои пурратар муайян намудани мақоми концепти «об/water» дар забоншиносии фарҳангӣ омӯзиши нақши концепти мазкур дар сохтори воҳидҳои фразеологӣ забонҳои мавриди таҳқиқ аз аҳаммият ҳолӣ нест. Аз ин ҷо, ҳадафи баррасии илмӣ дар ин боб муайян кардани баъзе вижагиҳои услубию маъноии концепти «об» дар фарҳанги тоҷикон ва англисҳо дар мисоли воҳидҳои фразеологӣ ин ду забон аст.

Масъалаҳои омӯзиши воҳидҳои фразеологӣ зиёда аз як аср мешавад, ки диққати олимони ба худ ҷалб кардаанд [3; 4; 6; 10; 23; 24; 28; 34; 35; 38].

Дар забоншиносии тоҷик бори нахуст Абдулғанӣ Мирзоев соли 1940 асари пажӯҳиши худро бо номи «Зарбулмасалҳои тоҷикӣ» ба таъъ расонид, ки он фарогири

218 зарбулмасалу мақолҳои тоҷикист. Минбаъд дар забоншиносии тоҷик кӯшишҳои пурсамари Н. Маъсумӣ [28] ва М. Фозилов [46] дар пажухиши амиқтари ВФ мақоми назаррас доранд. Баъдан, дар илми забоншиносии тоҷик чараёни пажухиши муқоисавии ВФ ба вучуд омад, ки таҳқиқоти илмии М. Н. Азимова [2], Ф.М. Турсунов [40] ва дигарон аз намунаҳои ин навъи баррасиҳои илмианд.

Ҳамчунин, дар ин қисмат андешаҳои ҷолиби муҳаққиқону забоншиносон И.В. Арнолд Е.М. Верешагин, В.Г. Костомаров, А.В. Кунин, Ю.М. Соколов, Е.В. Иванова, Н.Ф. Алефиренко, В.Н. Телия оид ба масъалаҳои мухталифи воҳидҳои фразеологӣ баррасӣ гардидаанд.

Зербоби дуҷуми ин боб **“Арзёбии воҳидҳои фразеологӣ дар заминаи фарҳанг”** ном дорад.

Солҳои охир воҳидҳои фразеологӣ дар илм аз мавқеи забоншиносии фарҳангӣ низ омӯхта шуда истодаанд. Зеро барои таҳлили забоншиносии фарҳангӣ воҳидҳои фразеологӣ манбаи муҳими иттилооти фарҳангианд [11; 15; 19; 26; 31; 32; 37; 41; 43].

В.Н. Телия қайд мекунад, ки «таркиби фразеологӣ барои концептҳои забон»-и фарҳанг, ки бо воситаи забон таҷассум ёфтааст, шаффофтарин аст, зеро заминаи образнокии воҳидҳои фразеологӣ хусусиятҳои характерноки ҷаҳонбиниро инъикос мекунанд, ки ғӯяндаҳо бо ин вобастаанд. Муҳаққиқ Н. К. Рябсева фонди фразеологиро «ҷузъи махсус таъкидшудаи забон, хостарин, мушаххас» гуфта, афзудааст, ки “он қодир аст, на танҳо хусусиятҳои як забони додашуда, балки муносибати суҳанварони онро муттаҳид кунад» [31, с. 133].

Ҳамзамон, ба гуфтаи В.Н. Телия, нишонаҳои забонии фарҳанг, ки ба аломатҳои луғавии лингвистӣ дохил карда шудаанд, дар шуури ҳаррӯза бо аҳаммияти фарҳангии семиотикӣ баромад мекунанд, ҳамзамон, нишонаҳои забонии фарҳанг, на танҳо ба маъноӣ қонун, балки одатан дар шакл, ба қонунҳои омезиши истисноии лингвистии онҳо тобеъ набуда, ғӯё луғати таркибии худро ислоҳ мекунанд ва муҳити

маъной бо тобиши маъноҳои фарҳангии худро дигаргун месозанд.

Ҳамин тавр, омӯзиши воҳидҳои фразеологӣ бар маъноӣ фарҳанг заминаи мусоид барои муайян ва тавзеи василаҳо ва усулҳои забонӣ мебошанд. Воҳидҳои фразеологӣ дар баробари бозтоб ва интиқоли маъноҳои мухталиф дар матни бадеӣ дар муколамаи бефосилаи ду низоми гуногуни семиотикӣ ҳувияти фарҳангии мардумро ифода мекунанд.

Зербоби сеюми боби сеюм **“Доираи маъноии концепти «об/water» дар таркиби таъбирҳо”** ном дорад.

Концепти «тасвир» дар ин замина тафсири васеъро мегирад, яъне: «ашёҳо, ҷузъиёт, падидаҳои алоҳида бо вазъи ибтидоии воҳиди фразеологӣ». Дар шакли умумитаринаш, тафсир фароянди амалиёти равонӣ дар сохторҳои дониш мебошад. Дар илми забоншиносӣ таҳлили мафҳумии воҳидҳои фразеологӣ бояд аз хониши аслии он оғоз шавад.

Дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ мисолҳои мо воҳидҳои луғавӣ мавҷуданд, ки концепти «об/water»-ро дар забонҳои мавриди назар таҷассум мекунанд, масалан:

Дар забони тоҷикӣ: об ободонӣ меоварад, об аз буна тира аст, об аз сарчашма ғилолуд аст, об агар қувват дошт: қурбоқа занҷир пора мекард, об агар қувват дошт, қурбоқа наҳанг мешуд: обанбори шулуғ кӯза бисёр мешиканад, об барои ман надорад, нон ки барои ту дорад, об ба об меҳӯрад, зӯр бар медорад, об ба тулумба афтод, сағ ба шикамба уфтод, хотун ба сунба уфтод, об то ҷорӣ аст, осӣё дар гардиш аст, оби ҳаммом муфти фозилоб, оби ҳаёт аз дами афъӣ маҷӯӣ, оби ҳайвон даруни торикист, об хӯрад моҳӣ хӯрад, оби хуш бе ташнагӣ нохуш бувад, об донанд, ки ободонӣ кучост, об дар киштӣ ҳалоки киштист, об дар кузаву мо ташналабон мегардем, об дар ҳар ҷо, ки бинӣ зердасти равон аст ва монанди инҳо [44, с. 1-7].

Дар забони англисӣ: «current» (Stem the current - истодан, муқовимат кардан), «rain» (Come in when it rains - барои пешгирии аз мушкилот), «dive» (He who would search for

pearls must dive below - бе мушкил мева нест), «river» (All rivers run into the sea - нуқтаи ниҳони ҳаракат, анҷомёбии табиӣ, намунаи рушд ва ба итмом расонидани раванд), «sea» (Between the devil and the blue sea - дар минтақаи ноумед), «sink» ва ғайра.

Шумораи аз ҳама зиёдтарин гурӯҳи ВФ мебошанд, ки шакли дохилии онҳо лексемаи «water»-ро дар бар мегирад (Believe that water can flow uphill - ба чизи аҷибе исрор кунед, ба ақл бовар кунед).

Дар маҷмуи ВФ забони англисӣ, вожаи калидӣ маънои номинативии асосии худро об - моеи беолоиши соф, ифода карда аст.

Маънои дувуми маъруфи ин лексема «обанбор» аст, ки 28,34%-ро ташкил намудааст. Дар 23 ВФ вожаи “обанбор” ба таври возеҳу равшан ифода ёфтааст (A piece of water - ҳавз, кӯл \ A waste of waters - фазои об, сатҳи баҳр; Blue water - уқёнуси кушод, баҳри кушод). Дар забони англисӣ воҳидҳои фразиологии зиёде ба назар мерасанд, ки ба василаи вожаи об сохташуда ҷаҳони англисхоро нишон медиҳанд. Онҳо муодилҳои худро дар забони тоҷикӣ надоранд.

Ба зербоби чоруми боби сеюм “**Вижагиҳои арзишии концепти «об/water»**” уновон дода шудааст.

Воҳидҳои фразеологӣ на танҳо он чизе, ки дар ҷаҳон ҳаст, тасвир мекунанд, балки гоҳе интисобҳои ба ашё бозтоб мекунанд. Дар воҳидҳои фразеологӣ ахбор дар бораи ҷаҳон бо интисоби субъекти сухан ҳамчун карда мешавад. Дар умум, мақсади асосии воҳидҳои фразеологӣ дар баробари номгузорӣ, тавзеъ додани шайъи воқеият ва изҳори интисоби гӯянда ба номгузорист. Аз ин рӯ, воҳидҳои фразеологии таҳқиқёфта аз рӯи интисоби тахминии соҳибзабонон бо дарназардошти обе, ки дар онҳо ифода ёфтааст, ба гурӯҳҳо ҷудо мешаванд.

Ба андешаи Э.М. Волф, “арзёбии ашё дар ҷаҳон бо дониши онҳо зич алоқаманд аст: бо донишмандони олам, шахс шинохташавандаро аз нуқтаи назари ғоиданокии он барои

худ баҳо медихад. Арзёбӣ ба мундариҷаи тавсифии ифодаи забоншиносӣ ворид карда шудааст”. В.И. Шаховский қайд мекунад, ки “арзёбӣ - андешаи субъект барои ӯ дар бораи арзиши ашё - хусусияти асосии забон аст” [42, с. 19].

Ҳамин тариқ, муносибати тахминӣ ба ибораи “оби чуқур” дар семантикаи шакли дохилии воҳидҳои фразеологӣ мавриди баррасӣ чунин инъикос ёфтааст:

1) оби чуқур дорои бисёр ғоиданок ва барои мардум арзишманд мебошад (In the deepest water is the best fishing - моҳидорӣ хуб - дар оби чуқур),

2) яке аз ғаризаҳои шинои киштии оби чуқур аст (A big (great) ship asks deep waters - барои киштии калон - сафари бузург);

3) барои киштии вайроншуда оби чуқур хатари бузург аст (A small leak will sink a great ship - хурӯчи хурд киштии бузургро ғарқ мекунад);

4) барои ҳаёти инсон оби чуқур хатарафзост (Get into deep waters - дар ғаму андух будан, дар ҳолати изтироб қарор гирифтан, дар ҳолати душвор, ва хатарнок қарор гирифтан; Wish somebody at the bottom of the sea - орзуи марг кардан);

5) дар оби чуқур будан барои одам як ҳолати ногувор аст (Get into deep waters - ғамгин шавед, дар ҳолати изтироб қарор гиред, дар ҳолати душвор, ва хатарнок қарор гиред; Be plunged in at the deep end - ба ҳолати душвор гирифтор шудан);

6) оби начандон вазнин барои одамон хатар эҷод намекунад (Cross the stream where it is shallowest - аз оби наҳр убур кунед);

7) обҳои начандон баланд киштирониро ғайриимкон месозад (Hit rock bottom - дар ҳолати бад қарор диҳед, ки аз ҳарвақта бадтар ба назар мерасад);

8) дар обҳои начандон дур будан мушқилоти молиявиро ба амал меорад, вазъи моддиро бадтар мекунад (Be at low-water mark – «ба замин нишин», бе пул бошед).

Ҳангоми таҳлили воҳидҳои фразеологӣ ба хулосае омадем, ки нишонаи «ҳаракати инсон дар фазои обӣ, обанбор» барои тасвири ҳаёлии амали ғаъл аз ҷониби ворисони забони англисии Бритониё асос ёфтааст.

Ҳамин тавр, таҳлили воҳидҳои фразеологӣ, ки концепти «об/water»-ро инъикос мекунанд, нишон медиҳад, ки вақте одамон тавассути “забони об” ҳарф мезананд, мардум онҳоро дарк мекунанд ва аз шумораи умумии воҳидҳои фразеологӣ омӯхташуда баҳои манфии ин концепт ба ҳаҷми 57,85% бартарӣ дорад. Афзун бар ин, воҳидҳои фразеологӣ тавассути қорбурди вожаи об инъикосгари муносибати бетарафии этноси англисӣ, мутаносибан, 6,37% -ро ташкил медиҳанд.

Зербоби панҷуми боби сеюм **“Бозтоби вижагиҳои милли дар воҳиди фразеологӣ бо ҷузъи «об/water»”** ном дорад.

Дар ин зербоб инъикоси вижагиҳои миллии меъёрҳои ахлоқӣ ва дастурҳои рафтори этноси англисӣ тавассути концепти «об/water» дар воҳидҳои фразеологӣ баррасӣ шудаанд.

Воҳидҳои фразеологӣ мавриди пажӯҳиш қарорёфта ба ду гурӯҳ: риояи меъёрҳои мусбати ахлоқӣ ва риояи меъёрҳои манфии ахлоқӣ ҷудо шудаанд.

Аз нигоҳи арзишшиносӣ муайян гардид, ки як қатор сифатҳои ахлоқии шахс ва вижагиҳои рафтори ӯ дар воҳидҳои фразеологӣ чунин дарк шудаанд:

1) меҳанпарастӣ (Fight up to the last ditch - мурдан, аммо таслим нашудан);

2) ростқавлӣ (A clean hand wants no washing - барои шахси ростқавл барои беҳуда баҳона кардан);

3) одоб (A quiet conscience sleeps in thunder - бо вичдони пок ва дар раъду барқ хоб меравад);

4) интисоби дуруст ба одамони дигар (Good sea manners - рафтори дуруст нисбати дигарон);

5) мустақилият (Paddle one's own canoe - танҳо ба худ, ба қувваи худ така кунед, ба касе вобастагӣ надорад, мустақилона амал кунед, бо роҳи худ равед);

6) эътимоднокӣ (Eat no fish - ифтор накардед, католик нашавед, эътимоднок бошед);

7) қобилияти кумак расонидан ба наздикони худ, дӯстон (Give your own fish-guts to your own sea-maws - ба худатон кумак кунед);

8) қобилияти начот ёфтан (Draw dun out of the mire - ба касе дар лаҳзаҳои душвор кумак расонед);

9) саховатмандӣ, паҳнии рӯҳ (A little body often harbours a great soul - руҳи бузург аксар вақт дар бадани хурд пинҳон мешавад, ғалтак хурд аст, аммо азиз);

10) шукргузорӣ (When you drink from the stream, remember the spring - нахрепо, ки аз он нӯшидаед, ба ёд оред);

11) мустақилият (Every tub must stand on its own bottom - ҳама бояд худастро ғамхорӣ кунад).

Аҳаммияти концепти «об/water» аз он шаҳодат медиҳад, ки маҳз чузъҳои гуногуни он ҳамчун нуктаи ибтидоӣ барои арзёбии вижагиҳои инсонӣ хидмат мекарданд. Ҳар чӣ, ки дар тафаккури мардум оид ба концепти «вода/water» мавҷуд аст, тавассути воҳидҳои фразеологӣ бозтоб шудаанд.

Аз таҳлили воҳидҳои фразеологие, ки дар худ концепти «вода/water»-ро таҷассум менамоянд, метавон ба чунин хулосаҳо омад:

1. Воҳидҳои фразеологии мавриди пажӯҳиш қарорёфта, вижагиҳои миллию фарҳангӣ ва меъёрҳои ахлоқии тоҷикон ва англисҳоро таҷассум мекунад;

2. Маъноӣ ғайриаслии вожаи “об” дар онҳо тозагии ботинӣ ва зоҳириро ифода менамояд;

3. Концепти «об» дар воҳидҳои фразеологии мавриди назар инъикоскунандаи ҷаҳонбинии тоҷикон ва англисҳост.

4. Дар воҳидҳои фразеологии мазкур хислатҳои мусбат ва манфии одамон тавассути корбурди концепти «об» бозтоб ёфтааст.

5. Дар воҳидҳои фразеологии мазкур концепти «об» барои баёни вижагиҳои хислат, рафтор ва амали одамон хизмат кардааст.

6. Таҳлилҳо нишон доданд, ки концепти «об/water» дар забонҳои мавриди пажӯиш қарорёфта, баҳусус, забони англисӣ тасовири этникӣ, арзёбӣ, афзалият ва раддияҳоро бозтоб карда, яке аз мафҳуми калидӣ дар ин забонҳоянд.

Унвони зербоби шашуми боби сеюми диссертатсия **“Сохтори концепти «об/water» дар таркиби таъбирҳо” мебошад.**

Концепти «об/water» яке аз мафҳуми калидии забонҳои мавриди назар буда, он ҳамчун маҷмуи унсурҳои мафҳумӣ дорои мундариҷаи бисёрқабата аст. Дар ин забонҳо концепти «об/water», асосан, ба маънои маъмулӣ ва дар мавриди дигар, ба маънои маҷозӣ корбурд дорад.

Афзун бар ин, ҷавҳари аслии ин моеъ – об (H_2O) дар сохтори концепти мавриди омӯзиш бо маънои номинативии асосии вожаи калидии «об» муқаррар шуда, ҳангоми муайянкунии ҳадафи концепти мазкур, ба он ҳулоса расидем, ки раванди ташаккулёбии унсурҳои дигари вожаи «об» ҳамчун концепт ба қадимӣ будани вожа ва мувофиқати он дар матни бадеӣ иртибот доранд. Чунончи, мувофиқи натиҷаҳои омӯзиши мо дар бораи вожаи «об», унсури «моеъ (H_2O)» решаҳои хиндуаврупой дорад, бо бузургтарин аҳамият, устувории беинтиҳо тавзеъ мешавад ва ҳамчун асоси тамоми мундариҷаи мафҳумӣ хидмат мекунад. Ин унсури ҷавҳарии концепти «об/water» маънои прототипиро барои ҳамаи унсурҳои ҳосилшудаи худ фарогир буда, модели концептро муайян мекунад. Доираи концепт фарогири унсурҳои концептуалиест, ки аз ҷиҳати вижагиҳои сифатӣ ва миқдорӣ аз унсурҳои ҳастай камтаранд. Ҳамаи унсурҳои дигари

канории концепти мазкур маъноҳои дигари он: прототипӣ, радиалӣ ё занчириро инъикос мекунанд:

а) радиалӣ: «моеъ (H_2O)», «оби борон»; «Моеъ (H_2O)», «оби лулукашӣ (оби кран - водопроводная вода)» ва ғайра;

б) занчирӣ: «моеъ (H_2O)», «сатҳи об»; «моеъ (H_2O)», «тозагӣ, шаффофии санги қиматбаҳо», «сифати аъло, истисноӣ» ва ғ.

Таҳлили робитаи байни аслӣ ва периферияи концепти омӯхташуда, инчунин дар дохили атроф мавҷудияти се намуди асосии робитаи мафҳумӣ дар байни унсурҳои концепти «об/water» -ро нишон медиҳад: киноявӣ, гипонимикӣ, маҷозвӣ.

Баҳши метонимикӣ концепти мазкурро 12 унсур ташкил медиҳад, ки дар матди диссертатсия ба таври возеҳ асонок қарда шудаанд.

Ҳамин тавр, азбаски муҳити қорбурди концепт - фазои фарҳангӣ ва замонавӣ, доимо тағир меёбад, сохтори маърифатии концепт низ тағйирёбанда аст. Дар ин зимн, итоатгари қонунмандии муайяни рушди ҷомеа ва табиат мебошад.

ХУЛОСА

Концепти «об/water» дорои маънои васеъ ва гуногунҷабҳа буда, дар забонҳои мавриди таҳқиқ қарордошта тобишҳои маъноӣ услубии мухталиф дорад. Аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ концепти мазкур ҳамчун унсури фарҳангӣ як қатор вижагиҳои ин забонҳоро бозтоб менамояд. Баҳсу баррасии масъалаи бозтоби концепти «об//water» дар низоми луғавӣ ва таъбироти забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангиро метавон ба сифати хулоса чунин дастабандӣ намуд:

1. Концепти «об/water» ҷузъҳои мафҳумӣ, маҷозӣ ва арзишнокро дар шуури лингвистии англисӣ фарогир буда, ташаккули мураккаби руҳист.

2. Концепти «об/water» аз лиҳози маъно бисёрқабата буда, метавонад ҳамчун маҷмуи унсурҳои мафҳумӣ ифода карда шавад. Таҳлили интисоби байни мағз ва атроф, инчунин, дар дохили ҳошияи мавҷудияти се навъи асосии робитаи мафҳумии байни унсурҳои концепти «об/water»: истиоравӣ, номвожаҳои ҷуғрофӣ ва маҷозиро нишон медиҳад. Доираи ин концепт аз ҷиҳати таърихӣ кушода ва тағйирёбанда аст.

3. Вожаи номинативии «об/water» воситаи асосии таҷассумёбии концепти «об/water» дар забони англисист.

4. Бар мабной пажӯҳиши решашиносонаи вожаи «об» маълум гардид, ки дар зехни бостонии соҳибзабон ҳамчун концепти дутарафа: оби зинда, манбаи зиндагӣ ва оби мурда (беморӣ ва марг) маърифат ёфтааст. Концепти «об/water» бо мафҳуми барои одами қадим муҳимтарин: зиндагӣ, маросими динӣ, амалҳо, мӯъҷиза, ҷон, нафас, беморӣ ва марг муртабит буд.

5. Таҳлили таърифҳои луғатшиносии вожаи «об/water» ба мо имкони чунин натиҷагирӣ медиҳад, ки сохтори маъноии концепти таҳқиқшаванда дар маънои асосии он - «H₂O моеъ» ҳамчун маънои аслии ифода ёфтааст. Вожаи «об» бисёрмаъност. Он воқеияти ҷаҳонро ифода мекунад, ки ба танзими интисоби гипонимикӣ, истиоравӣ, вазифавӣ, маҷозӣ алоқаманданд. Сохти маъноии ин вожа доираи васеи номинативӣ дорад.

6. Концепти «об/water» дар адабиёти илмӣ ба маънои маҷмуи муайяни донишҳои илмӣ ва фарзияҳо ташреҳ ёфтааст. Зимни омӯзиши фарҳангномаҳо ва маводи илмӣ маълум гардид, ки сифати мафҳумии «об/water» дар адабиёти илмӣ бештар бо шуури назариявии шахс алоқаманд мебошад.

7. Концепти «об/water» дар мутуни адабӣ дар низоми образноки адабиёти бадеӣ барои барҷастасозии тасвир санъати ташхис корбурд дорад, ки адиб ба василаи он ба ашё ва ҳаводис ҷон мебахшад, аз онҳо шахс меангорад, вежагҳои марбути инсонро ба ашёи бечон интиқол медиҳад.

8. Таҳлили воҳидҳои фразеологӣ бо вожаи «об/water» сохташуда нишон дод, ки дар ҷаҳонбинии соҳибзабонон об ҳамчун концепти мураккаби дучониба: об-модда ва об-унсур дарҷ шудааст.

9. Концепти «об/water» ҷузъи калидии фарҳанги милли буда, ченаки арзишҳои як қавм ва ё халқу миллати муайян, ҳамчунин, дастабандиҳо ва интисоби муҳимтарини фалсафаи зиндагии як суҳанварро бозтоб мекунад.

10. Тасовири забонӣ ё содаи ҷаҳон, ки тасвири пешазилмии ҷаҳон аст, дониши қадим, ибтидоӣ ва муосири инсонро дар бораи ҷаҳон муттаҳид мекунад.

11. Дар баробари тасвири айнияти забони ҷаҳон, тасвири арзиши ҷаҳон фарқ дорад. Дар тасвири арзиши ҷаҳон маъноҳои муҳими фарҳангӣ мавҷуданд.

12. Воситаи калидии шайъии концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ вожаи номинативии «об/water» аст. Нишондиҳандаҳои асосияти ин вожа мансубият ба луғати аслии забон, шомил шудан ба ҳадафи шуури забонӣ, сохтори васеи маъноӣ, ки аз маъноҳои гуногуни номинативӣ иборат аст, робитаҳои васеи синтагматикӣ ва парадигматикӣ дар сатҳи семантика ва калимасозии фразеологизм доранд.

13. Сохти семантикии вожаи «об/water» дар айни замон маъноҳои гуногуни номинативиро дар бар мегирад: 1) H₂O моеъ; 2) массаи об; 3) обанбор; 4) фазои об; 5) оби рӯйзаминӣ; 6) сатҳи об; 7) фароянди об; 8) мавҷҳо; 9) обанборе, ки дар ихтиёри давлати муайян аст; 10) таъминоти об; 11) оби қубур; 12) оби борон; 13) оби минералӣ; 14) истироҳатгоҳ бо обҳои минералӣ ва ғайра;

14. Вижагиҳои мафҳумии концепти «об/water» дар маъхазҳои энциклопедӣ нисбат ба луғатҳои филологӣ ҳаҷман бештар оварда шудаанд ва ин концепт дар шакли маҷмӯи донишҳо ва фарзияҳои илмӣ моддаи «об/water»-ро аз ҳар ҷониб ифода мекунад.

15. Дар ташаккули воҳидҳои фразеологӣ пажӯҳишгардида ҷузъҳои тамоми гурӯҳҳои маъноии доираи

семантикии концепти «об/water» фаъолона иштирок мекунанд. Ҳангоми амалисозии баъзе хосиятҳо ва вижагиҳои «об» омили антропосентрикӣ ба таври возеҳ пайгирӣ карда мешавад: аксаран он нишонаҳои об мебошанд (рамзи зиндагӣ, манбаи ташнагӣ, хатарнок муҳити атроф барои инсон ва ғ.), ки барои инсон ва ҳаёти ӯ муҳиманд.

16. Дар воҳидҳои фразеологие, ки ба василаи концепти «об/water» сохта шудаанд, як қатор меъёрҳои ахлоқӣ ва дастурҳои рафтории қавми алоҳида ба чашм мерасанд, ки онҳо дар муайян намудани вижагиҳои миллию фарҳангии тоҷикону англисҳо, забоншиносии фарҳангӣ ва тасвири забонии ҷаҳон нақши муҳим мебозанд.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Таҳкики мазкур дар доираи яке аз самтҳои мубрами забоншиносии муосир, яъне омӯзиши муқоисавии концептҳо гузаронида шуда, дар он як қатор масъалаҳои забоншиносӣ, забоншиносии муқоисавӣ, забоншиносии фарҳангӣ, тарҷума ва тарҷумашиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Бо назардошти натиҷаҳои ба дастомада ва дастовардҳои ноилшуда дар рафти таҳқиқ тавсияҳои зеринро оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ пешниҳод намудан ба мақсад мевофиқ мебошад:

1. Маводди диссертатсия аз ҷиҳати назариявӣ метавонад ба таҳқиқотҳои минбаъда дар самтҳои омӯзиши концептҳо, воҳидҳои фразеологӣ, пажӯҳишҳои муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ ба муҳаққиқони оянда хизмат кунад;

2. Маводди таҳқиқ ва натиҷаҳои онро дар раванди таълими забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар муассисаҳои таълимӣ истифода кардан мумкин аст;

3. Натиҷаҳои таҳқиқро метавон барои омода намудани китобу дастурҳо ва коркарди васоити таълимӣ барои донишҷӯёни тахассуси филологӣ, махсусан ихтисосҳои омӯзгорӣ ва тарҷумонии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ истифода намуд;

4. Натиҷаҳои таҳқиқ барои таҳия намудани луғатҳои соҳавӣ дар соҳаи воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мусоидат мекунанд;

5. Мавод ва натиҷаҳои таҳқиқи ба даст омада барои дарки дурусти маънои воҳидҳои фразеологӣ ва интиҳоби муодилҳову тарҷумаи нисбатан дақиқи воҳидҳои фразеологӣ ҳангоми тарҷумаи матнҳои дорои чунин унсурҳои забонӣ ёрии амалӣ мерасонанд;

6. Маводди диссертатсия ва натиҷаҳои онро метавон дар фароянди тадريسӣ фанҳои «Типологияи муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ», «Назария ва амалияи тарҷума»,

«Курси махсуси тарҷума», «Курси махсуси фразеология» ва амсоли инҳо мавриди истифода қарор дод;

7. Маводди диссертатсияро метавон барои омода намудани мутахассисони соҳаҳои омӯзгорӣ ва тарҷумонии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ истифода намуд;

8. Натиҷаҳои таҳқиқи мавриди назарро метавон ҳамчун заминаи назариявии таҳқиқотҳои минбаъда дар самтҳои забоншиносии муқоисавӣ, забоншиносии фарҳангӣ, таҳқиқи муқоисавии мафҳим, таҳқиқи воҳидҳои фразеологӣ ва дигар масъалаҳои омӯзиш ва пажӯҳиши забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ истифода бурд.

II. ИНТИШОРОТ АЗ РӢӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

А). Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

- [1-М]. Каримов, Х.Ш.** Бозтоби концепти «об» дар асари «Марги Судхӯр»-и Садриддин Айни дар таркиби таъбироти забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума [Матн] / Х.Ш. Каримов // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2019. – №4 (36). – С. 45-50. ISSN 2226-9355.
- [2-М]. Каримов, Х.Ш.** Концепти «об» дар таркиби вохидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / Х.Ш. Каримов // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2021. – №2 (42). – С. 79-86. ISSN 2226-9355.
- [3-М]. Каримов, Х.Ш.** Марзи маъноии концепти «water / об» дар забони англисӣ [Матн] / Х.Ш. Каримов // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2021. – №4 (44). – С. 49-55. ISSN 2226-9355.
- [4-М]. Турсунов, Ф.М.** Шарҳи луғавию маъноии вожаи «об» (water) дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / Ф.М. Турсунов, **Х.Ш. Каримов** // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2022. – №4 (48). – С. 84-91. ISSN 2226-9355.

Б. Мақолаҳое, ки дар нашрияҳои дигар ҷоп шудаанд:

- [5-М]. Каримов, Х.Ш.** Тасвири мафҳуми «об» дар осори адибони классики форсу тоҷик [Матн] / Х.Ш. Каримов // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Филологияи Шарқ дар марисри фарҳанг ва тамаддунҳо” (ш. Душанбе, 22.12. 2020) / мурағтибон: Ғ.А. Турсунов, В.С. Саидзода. – Душанбе, 2020. – С. 322-325.

- [6–М]. Каримов, Х.Ш.** Нигоҳе ба концепти «об/water» дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / Х.Ш. Каримов // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ “Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва адабиётшиносӣ дар шароити муосир” (ш. Душанбе, 23 декабри соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 251-256.
- [7–М]. Каримов, Х.Ш.** Вижагиҳои образии концепти “об/water” дар матнҳои бадеӣ [Матн] / Х.Ш. Каримов // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ “Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносӣ тоҷик: вазъият ва дурнамо” (ш. Душанбе, 28.10.2023). – Душанбе, 2023. – С. 328-333.
- [8–М]. Каримов, Х.Ш.** Доираи маъноии концепти “об/water” дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / Х.Ш. Каримов // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Аҳаммияти омӯзиши забонҳои романӣ-германӣ дар арванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон” (ш. Душанбе, 21.02.2025). – Душанбе, 2025. – С. 206-212.

**ТАДЖИКСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ СОТИМА
УЛУГЗАДЕ**

На правах рукописи

УДК 800:809.155.0+802.0
ББК 81:81.2 Тоҷ+81.2 Анг
К- 33

КАРИМОВ ХУШРУЗ ШОМИРЗОЕВИЧ

**РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА «OB//WATER» В
ЛЕКСИЧЕСКОЙ И ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ
СИСТЕМЕ ТАДЖИКСКОГО И АНГЛИЙСКОГО
ЯЗЫКОВ В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ
АСПЕКТЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени доктора
философии (PhD), по специальности 6D021300 –
Языкознание (6D021302 – Сравнительно-
историческое, типологическое и сопоставительное
языкознание)

Душанбе – 2025

Диссертация выполнена на кафедре сопоставительного языкознания и теории перевода Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде.

Научный руководитель: **Турсунов Фаёзджон Мелибоевич** - доктор филологических наук, профессор кафедры сопоставительного языкознания и теории перевода Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде

Официальные оппоненты: **Рахмон Наргис Шариф** - доктор филологических наук, профессор кафедры иностранных языков Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Наджмиддинов Акбаршоҳ Файзуллоевич – кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой европейского исследования факультета международных отношений Таджикского национального университета

Ведущая организация: **Дангаринский государственный Университет**

Защита диссертации состоится 04 октября 2025 года, в 13:00 на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-036 в Таджикском международном университете иностранных языков имени Сотима Улугзаде (адрес: 734019, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Ф. Мухаммадиева 17/6, зал Учёного совета, e-mail: laylo.hasanov@mail.ru; тел.: (+992) 904156317).

С содержанием диссертации можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде на сайте www.dbz.tj.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2025 г.

**Научный секретарь
диссертационного совета,
кандидат филологических наук**

Хасанова Ш.Р.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В период государственной независимости приоритетные направления научных исследований, в том числе и языкознание, приобрели новый облик с учетом национальных особенностей. Именно в рамках научно-образовательной политики Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона усилилось внимание Правительства страны к развитию отечественных наук, в том числе языкознания.

Об этом Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон заявил во время своего выступления в Таджикском международном университете иностранных языков имени Сотима Улугзаде (27.09.2022г.) следующее: «Сладкозвучный таджикский язык является важнейшим элементом существования и вечной продолжительности жизни нашего древнего народа, который в период независимости и на этапе формирования национальной государственности с воодушевлением продолжает свою миссию по повышению авторитета нации и укрепления государственности» [51].

В то же время Республика Таджикистан, наряду с другими постсоветскими странами, стала членом международных организаций, в том числе Организации Объединенных Наций. Сегодня одним из важнейших вопросов для населения планеты является элемент существования природы – вода, которая, являясь одним из бесценных природных ресурсов, является основой возникновения и устойчивости мира.

За последние два десятилетия Республика Таджикистан была признана мировым инициатором решения глобальных водных проблем.

В этом контексте Лидер нации, выступая на церемонии открытия Конференции ООН по комплексной среднесрочной интерпретации целей Международного десятилетия действий

«Вода для устойчивого развития, 2018-2028 годы» (22.03.2023), подчеркнул следующее: «Стоит отметить, что Таджикистан уже более двух десятилетий продвигает водную проблематику в повестку дня мирового развития. По нашей инициативе Генеральная Ассамблея Организации Объединенных Наций приняла девять резолюций по водным вопросам, реализация которых заложила прочную основу для достижения согласованных глобальных целей в области водных ресурсов» [52].

В настоящее время вода становится объектом изучения ряда наук в нашей стране, и ее распознавание и репрезентация в таджикской лингвистике считаются важными и не до конца изученными вопросами.

Кроме того, хотя концепт «об/«вода» изучался в разных языках, он не подвергался специальному изучению в таджикской лингвистике, особенно в контексте сравнительного языкознания и в сравнении с английским языком.

Поэтому актуальность рассматриваемой темы заключается, во-первых, в том, что концептуальные исследования в современной лингвистике составляют один из важнейших аспектов лингвистических исследований. Во-вторых, феномен «воды» как один из центральных элементов языковой репрезентации разных народов играет важную роль в формировании систем ценностей, особенно в таджикском и английском языках.

В целом, указанные выше факторы побудили нас отдельно изучить концепт «об/water» (вода) в лексико-фразеологической системе английского и таджикского языков.

Степень изученности темы исследования. Вопросы, связанные с изучением концептов и сопоставлением понятий с точки зрения лингвокультурологии и переводоведения, до сих пор обсуждаются отечественными и зарубежными лингвистами.

Русские и зарубежные исследователи, такие как А.И. Смирнитский [1956г.], О.С. Ахманова [1957г.], И.В. Арнолд [1959г.], Н.Н. Амосова [1963г.], В.Л.Архангелский [1964г.], Н.М. Шанский [1971г.], В.В.Виноградов [1977г.], А.И. Молотков [1977г.], И.Р. Галперин [1981г.], Е.М. Верещагин [1983г.], R. Jackendoff [1992г.], В.В. Колесов [1992г.], В.М. Савитский [1993г.], D. Crystal [1995г.], А.П. Бабушкин [1996г.], А. Вежбитская [1996г.], В.И. Карасик [1996г., 2001г., 2005г.], С.А Асколдов. [1997г.], В.А. Маслова [1997г.], А.Р. Cowie [1998г.], И.О. Сандомирская [1999г.], В.И. Постовалова [1999г.], Н.Ф. Алефиренко [1999г.; 2004г.; 2003г.; 2006г.], И.Г. Олшанский [2000г.], О.Г.Прохвачева [2000г.], Г.Г. Слишкин [2000г.], Ф.Ф. Фархутдинова [2000г.], П.П. Болдирев [2001г.], В.В. Васюк [2002г.], Е.В. Бабаева [2003г.], Е.В. Иванова [2003г.] и другие рассматривали различные теоретические и практические аспекты концепта и концептологии в своих научных работах и статьях.

В таджикском языкознании такие ученые, как З. Гулова [2015г.], М. Мамедова [2015г.], З.Дж. Мирзоева [2016г.], С.С. Рахими [2016г.], М.М. Имомзода [2017г.], М.А. Махмудзода [2018г.], Д.М. Азиззода [2019г.], М. Давлатова [2019г.], А. Ахмедова [2022г.], С.Д. Шоназарова [2023г.], М.М. Бобоев [2024г.], Ф.Х. Арабзода [2024г.], Ю.Э. Бегмуродзода [2024г.], Ф.Р. Наджмиддиниён [2024г.] и другие проделали значительную работу в виде научных статей и диссертаций по вопросам концепта и концептологии в рамках лингвокультурологии, теории языка и сравнительно-исторического языкознания на материале различных языков, особенно современного таджикского литературного языка.

В частности, следующими исследователями выполнены диссертационные работы, способствующие знанию концептологии в разных направлениях: З.Дж. Мирзоева на тему «Концепт «хлеб-нон» в русском и таджикском языках» [29], М.М. Имомзода на тему «Национальная специфика языковой объективации концепта «семья» в лексико-

фразеологической и паремиологической системах таджикского и китайского языков» [18], М.А. Махмудзода на тему «Сравнение концепта «дил» (сердце) в таджикском и английском языках (на примере фразеологических единиц)» [27], А.Д. Азиззода на тему “Концепт «мухаббат» (любовь) в языковой картине мира (на примере таджикского и английского языков)” [1], А.А. Ахмедова на тему «Сопоставительный анализ концептов «саломатӣ/health» (здоровье) и «беморӣ/disease» (болезнь) в таджикском и английском языках (в лингвокультурологическом аспекте)» [7].

Уместно отметить, что впервые в 1952 году понятие «об» (вода) было упомянуто в таджикском языкознании таджикским языковедом Д.Т. Тоджиевым в виде научной статьи на примере таджикских лексических материалов. Статья Д.Т. Тоджиева является первым обширным исследованием в таджикском языкознании, в котором рассматривалось слово «об» в современном таджикском литературном языке. Он в основном сосредоточился на полисемантическом аспекте «об» (воды), прежде всего, подчеркивая ее изначальное значение и широкое использование в современном таджикском литературном языке. В данной статье исследователь уделяет внимание использованию «об» (воды) в составе фразеологизмов (обу ободонӣ – где вода, там и благоустройство), пословиц (то реша дар об аст, умеди самар аст - пока корни в воде, есть надежда на плод) и дополнительных значений лексемы «об» (вода) в литературных произведениях.

Автор делит данную статью на разделы, а в подзаголовках рассматривает такие вопросы, как слово об (вода) с определением, об (вода) в составе сложного именного глагола и об (вода) с аффиксами (префиксами и суффиксами). В разделе «Словообразование слова «об»» Д.Т. Тоджиев сравнительно глубоко изучает вопросы сложных имен существительных, первая часть которых состоит из

слова «об», а вторая часть является основой настоящего времени глагола, а также первая часть слова – об (вода), а вторая часть – причастие прошедшего времени, об (вода) в составе сложных существительных, об (вода) в составе существительных с союзом «у» [39].

В другом разделе статьи, озаглавленном «Слово «об» в пословицах и фразеологических единицах», рассматривается употребление слова «об» (вода) в составе ФЕ и пословиц и поговорок, на конкретных примерах мастерски демонстрируется семантический диапазон и особенности слова «об».

В конце статьи автор приводит алфавитный список слов, образованных с помощью «об», который включает в себя ряд сложных, производных и составных слов с компонентом «об».

В целом, статья Д.Т. Тоджиева, наряду с тем, что является одной из первых попыток в изучении концепта “об” в таджикском языкознании, представляет собой содержательное научное исследование [39].

Хотя в таджикском языкознании концепт «об/water» не изучался в лексико-фразеологической системе таджикского и английского языков, особенно с точки зрения лингвокультурологии и в сопоставлении этих языков, в зарубежной лингвистике концепту «об» (Water/Вода/Wasser/Cy) посвящено немало работ. Например, Т.И. Бадмаева в своей докторской диссертации «Концепт «вода» в английской лингвокультуре» анализирует и рассматривает данный концепт в английском языке в лингвокультурологическом аспекте с привлечением материалов русского языка [8]. Н.В. Гришина в своей диссертационной работе «Концепт ВОДА в языковой картине мира (на основе номинативного и метафорического поля русского языка XI-XX в.)» исследует номинативный и образный аспекты концепта «вода» в языковой картине мира на материале русского языка [12]. О.В. Гункина в своей

работе «Концепт "Wasser" в немецкоязычной художественной картине мира в диахронических и синхронических аспектах») исследует диахронический и синхронический аспекты рассматриваемого концепта в немецком языке [14]. Одной из интереснейших работ является монография Л. Захаровой-Этер «Концепт «ВОДА», три аспекта исследования» [17], в которой исследователь рассматривает концепт «вода» и его турецкий эквивалент «су/su» в русском и турецком языках в трех аспектах: когнитивной лингвистики, семантики и художественной литературы.

Связь исследования с научными программами (проектами) и темами. Диссертационная работа выполнена в соответствии с научной темой кафедры сопоставительного языкознания и теории перевода Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде, а также связана с 9-ым абзацем «Приоритетных направлений научных и научно-технических исследований в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 26.09.2020г., №503)», а результаты и выводы научного исследования играют важную роль в преподавании и научных исследованиях в области сравнительного языкознания. Кроме того, настоящее диссертационное исследование связано с «Государственной программой усовершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 года (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30.08.2019г., №438)».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью данного диссертационного исследования является сопоставительный анализ средств выражения концепта «об/water» (вода) в таджикском и английском языках в лингвокультурологическом аспекте.

Задачи исследования. С учетом поставленной цели, достижение конечных результатов, предусмотренных в диссертации, обусловило решение следующих задач:

- изучение термина «концепт» и его применение в когнитивной и культурной лингвистике;
- изучение и исследование лингвистических и культурных особенностей языковой картины мира;
- обзор изучения способов отражения концепта «об/water» (вода) на основе лексикографического материала и других языковых источников;
- анализ смысловых оттенков концепта «об/water» (вода) в талковых и двуязычных словарях;
- изучение концепта «об/water» (вода) в научной терминологии;
- исследование семантико-функциональных особенностей основных средств выражения концепта «об/water» (вода);
- рассмотрение образных признаков концепта «об/water» (вода) в художественных текстах
- сравнительное исследование концепта «об/water» (вода) в таджикских и английских переводах;
- выявление употребления фразеологизмов, содержащих концепт «вода», которые воплощают некоторые национальные особенности;
- исследование концепта «об/water» (вода) в таджикских и английских переводах.

Объект исследования. Объектом исследования настоящей диссертации являются языковые единицы, выражающие концепт «об/water» в таджикском и английском языках в лингвокультурологическом аспекте.

Предмет исследования. Анализ особенностей выражения концепта «об/water» в лексической и фразеологической системе таджикского и английского языков в лингвокультурологическом аспекте.

Теоретические и методологические основы исследования. Теоретические и методологические основы при разработке диссертационного исследования составляют научно-теоретические работы отечественных и зарубежных ученых-лингвистов, в частности научно-исследовательские работы таких авторов, как Азиззода Д.М., Ахмедова А., Бабушкин А.П., Бадмаева Т.И., Бобришева И.Е., Воробьёва О.Ю., Габриелян А.А., Гулова З., Давлатова М., Имомзода М.М., Мамедова М., Махмудзода М.А., Мирзоева З.Дж., Окунева И.О., Рахими С.С., Тешаев Х.И., Томчаковская Ю.О., Фазилова Ш.К. и др.

Источниками исследования являются языковые единицы, извлеченные из словарей таджикского и английского языков, художественных текстов, отраслевых словарей, научных справочников, энциклопедий, статей, интернет-ресурсов, а также пословицы и поговорки и фразеологические единицы таджикского и английского языков.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые в современном таджикском языкознании с точки зрения лингвокультурологии выявлено употребление концепта «вода» в лексической системе и интерпретациях таджикского и английского языков.

При этом в контексте исследования в качестве научных инноваций были оценены следующие моменты:

- впервые термин «концепт» был рассмотрен с новой точки зрения в когнитивной и культурной лингвистике;
- исследованы лингвокультурные аспекты языковой картины мира;
- были выявлены различные способы передачи концепта «об/water» (вода) посредством лексикографических данных и других лингвистических источников;
- проанализирована устойчивая синтагматическая и прагматическая взаимосвязь ключевых средств выражения

концепта «об/water» (вода) в таджикском и английском языковых системах;

- на основе полученного материала дано определение понятию «об/water» (вода) в научной терминологии;

- исследованы семантико-функциональные особенности основных средств выражения концепта «об/water» (вода) в сопоставительных языках;

- описаны сущность и образные различия концепта «об/water» (вода) в художественной литературе.

- в сравнительном анализе исследованы методы отражения концепта «об/water» (вода) в таджикском и английском языках через различные выражения.

- научно обосновано отражение национальных особенностей во фразеологизме с компонентом концепта «вода»;

- на основе материала таджикского и английского языков проанализирована структура концепта «вода» в составе ФЕ и пословиц.

Положения, выносимые на защиту:

1. Концепт «об/water» (вода) имеет многослойное содержание и может быть выражен в виде набора понятийных элементов. Изучение взаимосвязи мозга (восприятия) и окружения на основе трех типов понятийных связей элементов концепта «об/water» (вода) - метафорического, топонимического и переносного типов показывает, что семантическое поле этого концепта исторически открыто и изменчиво. Номинативное слою «water» (об-вода) – одно из важных средств репрезентации концепта «об/water» в английском языке.

2. Концепт «об/water» (вода) имеет исторические корни и принимало различные формы в процессе развития языка. В научной среде понятие «об/water» (вода) обозначает совокупность научных данных и гипотез о природе воды, выработанных на основе наблюдений, экспериментов, логических умозаключений и других исследовательских

методов. Концепт «об/water» (вода) многогранен и его семантическая структура включает в себя разнообразные номинативные значения. каждое из которых, прямо или косвенно, связано с основным номинативным значением этого термина. Концепт об/water» (вода) многозначен, его семантическая структура охватывает широкий спектр номинативных значений.

3. Концепт «об/water» (вода) состоит из трех компонентов: понятийного, метафорического и ценностного и является ключевым компонентом национальной культуры таджиков и англичан. Языковая картина мира является основой формирования концептуального представления мира. В таджикском и английском языках центральным материальным выражением концепта «об/water» выступает номинальное слово «об/water» (вода). Этот концепт характеризуется такими ключевыми признаками, как присутствие в исконном словарном запасе языка, интеграция в объект языкового сознания и широтой своей семантической структуры.

4. В лексических единицах, относящихся к концепту «об/water», перечислены различные понятийные признаки воды: физические, химические, качественные, методологические, практические, локативные, оценочные и т. д. Номинативный концепт «об/water» не имеет синонимов и антонимов. Существование небольшого количества слов, отражающих концепт «об/water» (вода) в таджикском и английском языках, является ярким свидетельством большой значимости этого концепта в культурах этих двух народов.

5. Концептуальные особенности концепта «об/water» более подробно представлены в энциклопедических источниках, чем в филологических словарях. Фразеологические единицы, выражающие концепт «об/water» (вода), составляют значительную долю фразеологического фонда таджикского и английского языков.

Теоретическая значимость исследования. Материалы данной диссертации могут способствовать дальнейшим исследованиям в области лингвокультурологии, когнитивной лингвистики и психолингвистики. Результаты исследования могут быть использованы для решения ряда практических и теоретических проблем концептологии в современном таджикском языкознании и послужить основой и фундаментом для дальнейших научно-теоретических исследований в этих областях языкознания.

Теоретическая значимость исследования также заключается в том, что на базе теоретических материалов сферы были установлены теоретические основы сопоставления концепта «об/water» (вода) в лексико-фразеологической системе английского и таджикского языков, а также даны конкретные рекомендации по совершенствованию теоретического аспекта данной темы, которые могут быть использованы в связи с концептом «об/water» в дальнейших сопоставительных исследованиях таджикского и английского языков в лингвокультурологическом, когнитивном и языковом (лингвоконцептологическом/ linguoconceptological) аспектах. Кроме того, результаты исследования могут служить в качестве теоретической базы для дальнейших научно-теоретических исследований в данных направлениях языкознания.

Практическое значение исследования заключается в том, что его результаты могут быть использованы при разработке программ и рассмотрении вопросов по сопоставительному концептологическому исследованию таджикского и английского языков.

При этом материалы диссертационного исследования можно использовать при преподавании теоретических и практических курсов по когнитивной лингвистике, лингвокультурологии, фразеологии, таджикской и английской лексикологии, теории межкультурной

коммуникации, переводоведению. Также результаты исследования могут быть использованы в качестве материалов и учебно-методических пособий в процессе преподавания таджикского и английского языков как иностранных и при разработке учебных программ и учебников по дисциплинам лингвокультурологии и когнитивной лингвистики.

Степень достоверности результатов исследования. Достоверность результатов исследования можно объяснить тем, что проблема изучения концепта «об/water» (вода) в таджикском и английском языках в аспекте лингвокультурологии анализируется и рассматривается на основе обширного лексического, теоретического и практического материала, а также опирается на конкретные методические положения, многогранный аналитический материал в соответствии со структурой, целями и задачами исследования, приводящие к целостному пониманию его языковой репрезентации в таджикском и английском языках.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация соответствует паспорту специальности, а его содержание отвечает требованиям порядка, установленного для выполнения диссертаций на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора психиатрии, 6D021300 – Языкознание (6D021301 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание).

Вклад соискателя ученой степени в исследование. На основе научных трудов и исследовательских источников соискатель ученой степени делит языковые единицы, выражающие «об/water» (вода) в таджикском и английском языках, на определенные группы и впервые вводит имена, выражающие «об/water», в определенную систему.

Также личный вклад соискателя заключается в том, что он на протяжении многих лет проводил исследования по использованию концепта «об/water» в таджикском и

английском языках, подготовил и опубликовал статьи и доклады по данной теме. Также автор впервые выступил с докладом по данной теме на научных конференциях различного уровня, научно обосновав позицию об использовании концепта «об/water» в сопоставляемых языках.

Апробация и внедрение результатов диссертации. Содержание диссертации обсуждалось и рассматривалось в докладах и выступлениях на научно-практических конференциях республиканского и международного уровня (2020-2025 гг.). Диссертация обсуждалась и была рекомендована к защите на кафедре сопоставительного языкознания и теории перевода Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде (Протокол № 10/1 от 24 мая 2025 г.).

Публикации по теме диссертации. Основные результаты исследования опубликованы в 8 научных статьях, в том числе 4 статьи в рецензируемых журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из списка сокращений, введения, общей характеристики исследования, 3-х глав, заключения, рекомендаций по практическому применению результатов исследования и списка литературы. Общий объем работы составляет 175 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Введение диссертации, включающее основные положения, отражающие научный аппарат исследования, научно обосновано.

Первая глава диссертации называется «**Теоретические основы изучения концептов в современном языкознании**» и состоит из 3 подразделов. В этой главе оценивается использование термина «концепт» с точки зрения когнитивной и культурной лингвистики, когнитивно-

лингвистический аспект языкового представления мира и воплощение «концепта» в лингвокультурологии.

Название первого раздела первой главы — **«Использование термина “концепт” в когнитивной лингвистике и лингвокультурологии»**.

В конце XX – начале XXI века в языкознании произошли серьёзные преобразования, формирование которых изменили субъектно-объектные отношения современной лингвистики.

Субъект языкознания, то есть человек, присутствует во всех случаях, а объектами являются речь, мысль, чувство, убеждение и т. п., изучение которых породило новые направления в современной лингвистике, такие как лингвокультурология, когнитивная лингвистика, психолингвистика, социолингвистика и этнолингвистика.

Специфическим объектом лингвистического исследования является человек - создатель и хранитель определенной национальной культуры. «Невозможно познать сам язык, не выходя за его пределы, не обращаясь к творцу, носителю, пользователю, т. е. к человеку, к определенной языковой личности» [21, с. 7].

В этой связи вопрос о взаимосвязи языка, сознания и культуры является традиционным для языкознания, и здесь уместно привести мнение Л. Эльмслева, который сказал: «Язык осознается как система устойчивых знаков, познание которых используется как ключ к системе человеческого мышления и психологической природе человека. Язык считается социально-культурным институтом, который служит нации. Он рассматривается как двустороннее и изменяющееся явление, которое может открыть путь к пониманию как отдельного человека в обществе, так и образа жизни поколений языкового сообщества» [16, с. 132]. По мнению Л. Елмслева, язык является показателем культуры и служит нации, с чем согласны и мы.

Впервые В. фон Гумбольдт предложил изучать язык как одно из особых средств отражения национального мировоззрения. В. фон Гумбольдт является первым ученым, упоминавшим о новом подходе в связи с изучением языка с мышлением и культурой. Он считает, “что язык не только продукт, но и речетворческая деятельность, которая является творцом языка и языкознания” [13, с. 68-69]. Этот ученый видит в языке отражение и проявление мировоззрения и интеллекта человека. Лингвистические идеи данного исследователя оказали влияние на развитие лингвистической науки, а язык как действенная система влиял на мировоззрение, духовную и культурную жизнь человека и признавался усилителем духовных сил нации.

Таким образом, можно сказать, что язык и культура не только тесно связаны между собой, но и что язык является неотъемлемой частью национальной культуры, а положение концептов, особенно центральных и ключевых концептов, таких как концепт «вода», является ярким показателем языкового изображения мира носителей языка и их национальной культуры.

Второй раздел первой главы называется **“Аспект когнитивной лингвистики языковой картины мира”**.

В последние годы «языковая картина мира» стала одним из важнейших вопросов в оценке лингвистики, и ученые и лингвисты много писали о ее важности и семантическом охвате.

В этой связи известный зарубежный исследователь В.А.Маслова считает, что: «языковая картина мира, в общем, совпадает с логическим отражением мира в сознании людей» [26, с. 67].

На самом деле, понимание языковой картины мира зависит от мировоззрения и просвещенности человеческого разума и требует глубоких и профессиональных знаний для понимания семантических границ и концептуального охвата конкретной проблемы.

Другими словами, понимание языковой картины мира связано с философскими, логическими, историческими и другими науками, связанными с языком.

В то же время исследователь В.И. Карасик по этому поводу отмечал, что «наряду с языковым представлением о мире объективно выделяется ценностное представление о мире. Изучение ценностного представления о мире базируется на следующих положениях» [20, с. 168]:

1) ценностная картина мира делится на две части: всеобщую и специфическую, причем специфическая часть рассматриваемой картины сводится к прочной связи между предметами, различным специализациям организма и различным комбинаторикам ценностей;

2) ценностная картина мира, отраженная в языке, оживляется юридическими, религиозными, моральными документами, общепринятыми суждениями, фольклором, разнообразными литературными текстами.

3) ценностные парадигмы рассматриваемой культуры устанавливаются на основе инклюзивного и многогранного приписывания ассоциаций между ценностными соображениями;

4) На самом деле культурные преимущества, в общем, обеспечивают своеобразную культуру, и они сохраняются именно в языке, который важен для культуры конкретного народа в ценностном восприятии мира [Карасик 2002: 168-169].

То есть, по мнению В.И. Карасика, ценностный образ мира есть в определенном смысле разновидность культурного образа мира, который, несомненно, является одним из ключевых факторов языкового образа мира [20, с. 168-169].

Кроме того, в этом разделе рассматриваются взгляды зарубежных исследователей, таких как В. Герц, Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров, А. Вежбицкая, Б.А. Серебренников, Ю.Д. Апресян, В.И. Постовалова, А.А. Потебня, С.Г. Воркачев, В.И. Карасик, Н.А. Красавский, В.И.

Шаховский, Е.В. Иванова, Г.Д. Гачев, И.Т. Дубов, Л.Г. Фомиченко и другие исследователи, о когнитивно-лингвистическом аспекте языковой репрезентации мира.

Также свои разные теории о “концепте” в своих диссертационных исследованиях предлагают и современные таджикские исследователи, такие как М. Махмудзода, С. Эшназарова, М. Давлатова, Д. Азиззода, А. Ахмедова. В частности, Д. Азиззода о разнице “концепта” и “понятия” заключает так: «Таким образом, «концепт» и «понятие» являются двумя терминами с разными значениями, каждый из которых изучается в разных науках. Концепт — это лингвистический термин, в частности, когнитивная и культурная лингвистика... Понятие — это единица мышления, а концепт — это единица сознания. В составе концепта есть эмоциональный аспект, который не виден в составе понятия...» [1, с. 26].

Таким образом, мировоззрение — это форма мышления, которая воплощается в образах и моделях, то есть в изображении мира, а также в действиях людей, в различных областях культуры и интеллекта. Оно может быть распознано на основе специального анализа, хотя, конечно, разница в интеллекте и изображении мира имеет в некоторых случаях механический характер.

Третий раздел первой главы называется **“Репрезентация концепта в лингвокультурологии”**.

В лингвокультурологии сформировалось несколько научных направлений, которые различаются как методами, так и объектами лингвокультурного анализа. Разные исследователи, включая Э. М. Верещагина, В. Г. Костомарова, В. В. Воробьева, Б.Н. Телия, В. А. Маслову, В.М. Шаклейна, В.И. Карасика и других, по-разному описывают связь между языком и национальной культурой.

Точка зрения С.А. Аскольдова на русский лингвистический концептуализм заключается в том, что «вопрос о природе концептов или общих концептов — в

средневековой терминологии общностей — есть старый вопрос, давно стоящий на повестке дня, но почти не затронутый в своем центральном пункте. Общий концепт, как содержание акта сознания, имеет весьма загадочное значение и по сей день и остается в том виде — почти незаметном всплеске ментального мировоззрения, который происходит при быстром произношении и понимании таких многогранных слов, как «тысячеликий», «справедливость», «закон», «право» и т. д.» [5, с. 267-269].

А. Вежбинская была одним из первых ученых, кто на основе богатого языкового материала попытался объяснить термин «концепт» с целью реализации идей В. Гумбольдта и Э. Бенвениста. Исследователь поясняет, что «это объект из «идеального» мира, имеющий название и отражающий определенные культурно обусловленные представления человека о «реальном» мире» [9, с. 90].

По мнению В. Н. Телии, изменение «концепта» как термина и набора ключевых признаков на термин «концепт» не означает изменения терминологии, но «это всегда знание, которое выстраивается в каркас. То есть оно отражает, наряду с существенными свойствами объекта, также все то, что имеет значение в языковом сообществе. Отсюда концепт должен выражать разрешение культурно-национального употребления» [38, с. 96].

Большинство лингвистов считают «понятие» и «концепт» явлениями одного порядка, однако теперь эти термины получили четкое определение.

В современных научно-теоретических исследованиях можно встретить множество определений термина «концепт». Большинство ученых, опираясь на идеи А. Вежбицкой и П. М. Фрумкина, рассматривают «концепт» как элемент психики. В «Кратком словаре когнитивных терминов» концепт трактуется как «термин, служащий для объяснения единиц психических или духовных ресурсов нашего сознания и информационной структуры, отражающей знания и опыт

человека, осмысленную практическую единицу памяти, ментальный словарь, концептуальную систему и язык мышления, всю картину мира, отраженную в психике человека» [22, с. 90].

Вторая глава диссертации называется **“Лексические способы и средства выражения концепта «об/water» (вода) в таджикском и английском языках”** и состоит из пяти разделов. В данном разделе рассматриваются способы отражения концепта «об/water» (вода) на базе лексикографического материала и других языковых источников, использование концепта «об/water» в составе научной терминологии, синтагматические и парадигматические связи основных средств объективации концепта «об/water», а также образные особенности концепта «об/water» в художественных текстах.

Первый раздел второй главы диссертации называется **“Способы отражения концепта «об/water» (вода) на базе лексикографического материала и языковых источников”**.

Этимологический анализ представляет собой важный элемент культурно-лингвистического объяснения концепта. Исследование истоков слов, связанных с определенным концептом, играет значительную роль в формировании подхода к особенностям его содержания. «Внутренняя форма или этимологический признак раскрывается только исследователям и специалистам. Но это не значит, что для тех, кто пользуется этим языком, этот слой концептуального содержания вообще не существует. Он существует для них опосредованно, как основа, на которой возникли и сохраняются остальные слои смысла» [36, с. 48]. По мнению исследователя А.А.Потебни, «внутренняя форма слова есть отношение содержания мышления к сознанию; она показывает, как человек видит свою собственную мысль» [30, с. 91].

В процессе исследования для определения этой особенности были использованы авторитетные словари английской этимологии, такие как “Краткий этимологический словарь английского языка, Оксфорд” [49], “Этимологический словарь английского языка, Оксфорд” [50] и т.д.

По данным этимологического анализа М.М. Маковского, лексема «об/water» соответствует таким концептам, как «зиндагй кардан» (жить) (IE* guei-), «libation» - мукаддас (священный) (латинское libatio и немецкое leben - «зиндагй» (жизнь) и «амалҳои фаъол» (активные действия) и др. [25, с. 274-276].

На основании культурных и этимологических словарей, слово «об/water» (вода) является одним из древнейших индоевропейских слов.

В словаре также говорится, что слово «об/water» (вода) в его полном значении заложило основу для развития последующих языковых символов.

Таким образом, из этимологического и культурологического анализа слова «об/water» (вода) следует, что существует два понимания воды: «живая вода» и «мертвая вода». «Живая вода — вода на пути из верхнего мира на землю, в земной мир; мертвая вода — вода на пути из земного мира в иной мир. Мертвая вода — это тоже та же живая вода, но она отдала свою живительную силу земле» [25, с. 274-276].

Второй раздел данной главы называется **“Анализ смысловых оттенков концепта «об/water» (вода) в толковых и двуязычных словарях”**.

Следующим этапом объяснения понятия «вода» является лексический анализ ключевого слова — номинативного слова «вода», в результате которого можно получить большой объем общелингвистических и общекультурных сведений.

В наших словарях приводится одиннадцать значений слова «об» (вода), что свидетельствует о его широком употреблении в нашем языке [45]:

ОБ I **𐰋𐰸** 1.) моеи шаффофи беранг, ки дар ҳолати софӣ ва беолоишӣ аз омезиши химиявии як унсури оксиген ва ду унсури ҳидроген иборат аст; “**оби маъдан** обе, ки дар таркиби худ маъдан дорад; **оби гарм** муқоб. **оби сард**; **оби равон** оби қорӣ: муқоб. **оби истода**; **оби хом** оби ноҷӯш, обе, ки онро наҷӯшондаанд; **оби ширгарм** оби нимгарм; **оби ширин** оби софи нӯшокӣ; **оби шифо** оби шифобахш, оби табобатӣ”; **оби ях** яхи обшуда, оби хеле сард; **оби чӯш** обе, ки дар ҳоли наздик ба чӯшидан аст; оби чӯшонда, обе, ки чӯшонда шудааст....[45];

По всем этим значениям можно заключить так: 1.) моеи шаффофи беранг, ки дар ҳолати софӣ ва беолоишӣ аз омезиши химиявии як унсури оксиген ва ду унсури ҳидроген иборат аст; 2.) дарё, рӯд; 3.) сиришк, ашк; 4.) нутфа, манӣ, оби пушт. 5.) *кит.* бавл, шоша, пешоб. 6.) мустарох, мабраз, обхона. 7.) *маҷ.* тароват, тозагӣ; равнақ. 8.) обрӯ, эътибор, чоҳуманзалат. 9.) тоб, тавон. 10.) симоб, чева, зайбақ. 11.) шарму ҳаё.

В англо-таджикском словаре смысловые оттенки слова «об/water» отражены следующим образом:

Water ['wo:tə] *n* 1) об: fresh / soft water оби соф / мулоим; salt / hard / standing water оби намакин / саът / норавон; He asked for a glass of cold water. Вай як истакон оби хунук пурсид. 2) *од. pi* оби маъданӣ; 3) (*од. pi* обҳои дохилӣ/ сохилӣ: territorial waters of the coutry обҳои дохилии кишвар; 4) баҳр; 5) оби манзил, оби кубур, оби нушиданӣ; 6) ашк; 7) пешоб, шоша; 8) оби даҳон; а) обӣ, вобаста ба об, обмонанд, обзӣ, обдуёт: water sports варзишҳои обӣ; water plants гиёҳҳои обӣ; water mill осиеби обӣ; б) обдор, пур аз об ва ғ. (ҳамагӣ 10 зергурӯҳ).

В другом словаре английского языка [48] лексема water (об-вода) имеет следующее толкование:

Water – n.

1. “The most common liquid, without colour, taste, or smell, which falls from the sky as rain, forms rivers, lakes, and seas, and is drunk by people and animals” [48]. Пас, лексемаи «об/water» дар маънои якуми номинативии худ ҳамчун «моеъи маъмултарин, ки дар шакли борон афтода, дарёҳо, кӯлҳо, баҳрҳоро ташкил медиҳад, ки барои нӯшидани одамон ва ҳайвонот истифода мешаванд» муайян карда мешавад. Хусусиятҳои зерин фарқ карда мешаванд: 1) «пахншавӣ», 2) «ранг», 3) «мазза», 4) «бӯй», 5) «ба шакли борон афтидан», 6) «ташаққулёбии об», 7) «Барои нӯшидани одамон ва ҳайвонот мувофиқат мекунад» [48].

Как было отмечено выше, для изучения лингвокультурологии концепта важны языковые репрезентации основного слова, представленные в лексикографических источниках:

1. “The prisoner was given only bread and water” [48] (аломатҳо: «муносиб барои нӯшидан»; «ҳадди ақали ибтидоии барои ҳаёт зарурӣ» - об ҳамчун чизи ба осонӣ дастрас фаҳмида мешавад);

2. “The hotel has hot and cold running water in each room” [48] (аломатҳо: ҳарорат, моеъ);

3. A glass of water (ишора: микдор) и т.д.;

В этом словаре различаются следующие значения лексемы «water»:

1) моеё, ки дар шакли борон буда, дарёҳо, кӯлҳо, баҳрҳоро ташаққул медиҳад, ки барои нӯшидани одамон ва ҳайвонот истифода мешавад;

2) обанбор; 3) массаи об; 4) сатҳи об; 5) чараёни об; 6) моеё, ки дар бадани организмҳои зинда ҳосил мешавад; 7) баҳр, ки дар наздикии он ҷойгир аст, ё ба давлати муайян тааллуқ дорад; 8) оби минералӣ.

В словаре Коллинза...[47] также приведены интересные определения лексемы «water», что подробно описано в диссертации.

Таким образом, в данном разделе на базе словарей и энциклопедий были рассмотрены средства отражения концепта “об/water” (вода) в таджикском и английском языках, а также определено, что концепт “об/water” (вода) имеет широкий спектр применения в рассматриваемых языках.

Название третьего раздела второй главы — **«Использование концепта «об/water» (вода) в составе научной терминологии»**.

В научной литературе понятие «об/water» (вода) определяется по-разному, в том числе и как определенная совокупность знаний.

По данным лексикографов, в современных условиях многозначная лексема «об/water» (вода) включает 30 номинативных значений. Все 30 выделенных значений имеют значение при изучении концепта, так как содержат его основные концептуальные признаки.

В двуязычных англо-таджикских словарях и толковых словарях можно найти богатый материал по концепту «об/water» с интересными пояснениями и толкованиями.

1. Описание концепта water/ об с научной точки зрения:

Water/Об. Фазаи моеи пайвастагии кимиёвӣ, ки тақрибан аз ду ҳиссаи вазни ҳидроген ва шонздаҳ ҳиссаи вазни оксиген иборат аст. Дар ҳолати табиӣ аз микдори на он қадар калони моеи вазнин, газҳо ва моддаҳои сахти (асосан, намакҳо) дар он ҳалшуда иборат аст.

2. Описание словосочетаний и научных терминов:

Water aeration/Аэратсияи об. Раванди бойгардонӣ (табиӣ ё сунӣ)-и ҳаво бо оксиген. Барои баланд намудани концентратсияи оксигени ҳалшуда, аз об берун намудани газҳои CO, H, S, моддаҳои дигар, ки сабабгори бӯй, беоҳангардонии об, барои тозанамоии биологии гандаобҳо истифода бурда мешаванд.

3. Иногда одно словосочетание в качестве научного термина гидрологии выражает два близких друг к другу понятия.

Water balance/Мувозинати обӣ (1). Таносуби миқдорӣ миёни воридшавӣ ва сарфшавии об дар ҳудуди объекти муайян. Қисматҳои таркибии мувозинати об боришоти атмосферӣ, конденсатсияи намӣ, бухоршавӣ, транспиратсия аз растаниҳо, ҷараёнҳои рӯйизаминӣ ва зеризаминӣ, обталабӣ ба ҳисоб мераванд. Халалдор намудани мувозинати обӣ оқибатҳои манфӣ дорад.

Таким образом, с точки зрения лингвокультурологии все эти термины могут быть незнакомы неспециалистам, однако при их использовании в сознании носителей языка неизбежно возникают определенные допущения в рамках понятия «вода».

Четвертый раздел второй главы диссертации называется **“Анализ семантико-функциональных особенностей основных средств выражения концепта «об/water» (вода)”**.

Самая большая семантическая структура «воды» лексема - основное средство объективизации концепции “об/water” (вода) на английском языке - подразумевает наличие различных синтаксисов и парадоксов. Например, в английском языке данные Британского национального корпуса, электронного словаря Оксфордского университета, структурных словарей английского языка, а также анализ сочетаемости лексемы «об/water» в художественных текстах позволяют определить объем синтагматического потенциала анализируемого знака. Так, имеются разные определения со словом «water/об»: “aerated, barley, black, blue, boiling, bottled, bubbly, carbonated, chlorine, clean, coastal, cold, cool, dead, deep, dirty, discharging, drinking, far, first, foul, fresh, frozen, hard, heated, heavy, high, holy, hot, iced, international” [8] и др.

Эти определения отражают ключевую лексику в каждом ее употреблении в предложении как индивидуальное

значение. Поэтому лексические значения этого слова делятся на отдельные группы.

Слово “water” (вода) встречается в вышеперечисленных лексических единицах при описании признаков под этим словом. Например,

а) ранг: blue, black, green, silver ва ғ.;

б) ҳарорат: cold, cool, heated, hot, warm ва ғ.;

Глаголы, образованные от слова “water”, часто встречаются в литературных текстах. Например, “absorb, abstract, add, aerate, allow, babble, blast, boil, bring, bubble, burn, carry, change, channel, chlorinate, circulate, clean, contain, cool, crystallize, disappear, dive, draw, drench, drink, drip, fear, fall, find, float, flood, flow, get, give, hate [8, с. 150]”. ва ғ.

Кроме того, слово “water” (вода) использовалось для создания многих слов, относящихся к водоемам, а также часто встречающиеся в стихах поэтов. В целом, в языке культурного представления англоязычного мира понятие “water” (вода) используется в различных значениях, что свидетельствует о важном месте, которое это понятие занимает в английской культуре.

Таким образом, исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что лексема «об/water» (вода) является ключевым средством объективации концепта «вода». Ключевыми признаками данной лексемы являются:

- отнесение лексемы «об/water» (вода) к древним индоевропейским словарям (ее глубокие этимологические корни);

- важная роль этой лексемы в составе английского языка;

- толкование слова «об/water» (вода), которое, по данным 36 толковых словарей, имеет в английском языке 30 номинативных значений;

- сложная синтагматическая и парадигматическая связь на семантическом уровне словообразования.

Название пятого раздела второй главы — «Образные особенности концепта «об/water» (вода) в художественных текстах».

Интерпретационные исследования литературных текстов являются одним из основных направлений изучения культурно-лингвистических концепций, а литературные тексты считаются основой для формирования культурного словаря [20; 21; 33].

Основная цель данного раздела – выявление проблемы неоригинальных особенностей концепта «об/water» (вода) в художественных текстах английской литературы.

Исследование данной проблематики необходимо для выявления специфики понимания и восприятия «воды» в культурном образе английского мира. Поэтому концепт «вода» в английских художественных текстах также стал предметом обширного исследования с точки зрения его переносных значений.

В художественном тексте, в отличие от других видов текста, для выделения образа используется искусство идентификации, с помощью которого писатель оживляет предметы и события, олицетворяет их, переносит человеческие черты на неодушевленные предметы. Например, вода приобретает человеческие черты и «умирает» в художественном тексте, как человек. “The water cannot live long», said Baloo, coming up to them (Kipling); ...was attracted by the bubbling spring whose waters never failed or lessened” (Hardy) [48].

Также слово “water” (вода) в художественных текстах включает простые художественные образы, что придает его концептуальному образу национальную специфику. В художественном образе в английской прозе вода изображается как живое существо.

“...they surveyed the quivering water in silence for sometime (Hardy).

Еще одной особенностью воды является ее растворимость, что, конечно же, тесно связано с лингвистическим аспектом понятия «вода». В этом контексте вода обладает способностью изменять цвет, температуру, вкус, форму и объем предметов.

Например: “...black against the silver water, sat a couple who never moved (Galsworthy) [8, с. 132].

В анализируемом английском художественном тексте вода отражает не только специфически человеческий, но и животный аспект. Такой образ формируется через контекстуальное сочетание существительного “water” с глаголами и прилагательными. Например, глагол «to lap» (to drink by taking up with quick movements of the tongue [48, с. 737] в английском языке ассоциируется с действиями животных.

Понятие “об/water” (вода) в литературных текстах иногда выступает как личность, прощает грехи, предает, ранит, разрушает жизнь, возбуждает чувствительность и потрясает разум, что осуществляется посредством существительных, прилагательных и глаголов. Например, “...the rush of water going over them (Conrad); ...listened to the talking water (Stevenson) [8, с. 128].

Таким образом, художественное изображение концепта «об/water» (вода) в английском языке, с одной стороны, связано с влиянием представлений английского народа об этом концепте, с другой стороны, с точки зрения лингвокультурологии, обращение внимания на концепт «вода» более четко отражает суть его художественного и реального использования.

Третья глава диссертации под названием **“Сопоставительный анализ выражения концепта «об/water» (вода) в таджикском и английском языках в составе фразеологических единиц и пословиц”** состоит из шести разделов. В данной главе рассматриваются вопросы изучения фразеологических единиц, оценки

фразеологических единиц в контексте культуры, семантического диапазона концепта «об/water» в фразеологических единицах и пословиц, ценностной характеристики концепта «об/water», отражения национальных особенностей во фразеологической единице с компонентом концепта «вода», структуры концепта «об/water» в составе фразеологических единиц и пословиц.

Первый раздел данной главы называется **“Вопросы изучения фразеологических единиц”**.

Для более полного определения статуса концепта “об/water” (вода) в лингвокультурологии важно изучить роль данного концепта в структуре фразеологических единиц изучаемых языков. Поэтому целью научного обзора в данной главе является выявление некоторых стилистических и семантических особенностей концепта “об/water” (вода) в культуре таджиков и англичан на примере фразеологических единиц этих двух языков.

Вопросы изучения фразеологических единиц привлекают внимание ученых вот уже в течение века [3; 4; 6; 10; 23; 24; 28; 34; 35; 38].

В таджикском языкознании Абдулгани Мирзоев впервые опубликовал свой исследовательский труд под названием «Зарбулмасалҳои тоҷикӣ» (таджикские пословицы) в 1940 году, куда вошли 218 таджикских пословиц и поговорок. Позднее в таджикском языкознании значительное место занимают плодотворные усилия Н. Масуми [28] и М. Фозилова [46] по более глубокому изучению ФЕ. Впоследствии в таджикском языкознании возникло направление сопоставительных исследований, примерами которого являются научные труды М. Н. Азимовой [2], Ф. М. Турсунова [40] и других.

Также в данном разделе рассмотрены интересные взгляды ученых-лингвистов о различных вопросах ФЕ, таких как И.В. Арнольд Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров А.В.

Кунин, Ю.М. Соколов, Е.В. Иванова, Н.Ф. Алефиренко, В.Н. Телия.

Второй раздел данной главы называется **“Оценка фразеологических единиц в контексте культуры”**.

В последние годы фразеологические единицы также изучаются в науке с точки зрения лингвокультурологии. Поскольку фразеологические единицы являются важным источником культурологической информации для лингвокультурологического анализа [11; 15; 19; 26; 31; 32; 37; 41; 43].

В.Н. Телия отмечает, что «фразеологическая структура языковых концептов» культуры, воплощаемая посредством языка, является наиболее прозрачной, поскольку образная основа фразеологизмов отражает характерные черты мировоззрения, к которому привержены носители языка. Исследователь Н. К. Рябцева называет фразеологизм «особо выделенным компонентом языка, наиболее характерным, специфическим», добавляя, что «он способен объединять не только особенности данного языка, но и отношения его носителей» [31, с. 133].

Также, согласно В.Н. Телелия, языковые показатели культуры включены в характеристики словарного языка, в ежедневное сознание, которое вызывает культурное и полудинамическое значение, но также и языковые показатели культуры, не только в смысле закона, но и в целом, они не соответствуют закону их специальной комбинации языка со своей стороны комбинации.

Таким образом, изучение фразеологических единиц на основе культуры является благоприятной основой для выявления и объяснения языковых средств и методов. Фразеологические единицы, наряду с отражением и передачей различных значений в художественном тексте, выражают культурную самобытность народа в непрерывном диалоге двух различных семиотических систем.

Третий раздел третьей главы называется **“Семантический диапазон концепта «об/water» (вода) в составе фразеологических единиц и пословиц”**.

Понятие «картина» в данном контексте приобретает широкое толкование, а именно: «отдельные предметы, детали, явления с исходным состоянием фразеологизма». В самом общем виде интерпретация представляет собой процесс мыслительных операций над структурами знания. В лингвистике концептуальный анализ фразеологизмов следует начинать с их первоначального прочтения.

В составе фразеологических единиц наших примеров имеются лексические единицы, отражающие концепт «об/water» в рассматриваемых языках, например:

В таджикском языке: об ободонӣ меоварад, об аз буна тира аст, об аз сарчашма гилолуд аст, об агар қувват дошт: қурбоқа занҷир пора мекард, об агар қувват дошт, қурбоқа наҳанг мешуд: обанбори шулуғ кӯза бисёр мешиканад, об барои ман надорад, нон ки барои ту дорад, об ба об меҳӯрад, зӯр бар медорад, об ба тулумба афтод, сағ ба шикамба уфтод, хотун ба сунба уфтод, об то чорӣ аст, осӣё дар гардиш аст, оби ҳаммом муфти фозилоб, оби ҳаёт аз дами афъӣ маҷӯӣ, оби ҳайвон даруни торикист, об хӯрад моҳӣ хӯрад, оби хуш бе ташнагӣ нохуш бувад, об донад, ки ободонӣ кучост, об дар киштӣ ҳалоки киштист, об дар кузаву мо ташналабон мегардем, об дар ҳар ҷо, ки бинӣ зердасти равон аст и т.п. [44, с. 1-7].

В английском языке: «current» (Stem the current - истодан, муқовимат кардан), «rain» (Come in when it rains - барои пешгирӣ аз мушкилот), «dive» (He who would search for pearls must dive below - бе мушкил мева нест), «river» (All rivers run into the sea - нуктаи ниҳоии ҳаракат, анҷомёбии табиӣ, намунаи рушд ва ба итмом расонидани раванд), «sea» (Between the devil and the blue sea - дар минтақаи ноумед), «sink» и т.п.

Самое большое количество представляют ФЕ, внутренняя форма которых включает в себя лексику «water» (Believe that water can flow uphill - ба чизи ачибе испор кунед, ба ақл бовар кунед).

В английском лексическом ряду ключевое слово выражает свое основное номинативное значение “water” (вода) - чистая, незагрязненная жидкость.

Второе по частоте значение этой лексики - «резервуар», на долю которого приходится 28,34%. В 23 лексических рядах слово «резервуар» выражено отчетливо (A piece of water - pond, lake \ A waste of waters - water space, sea level; Blue water - open ocean, open sea). В английском языке существует множество фразеологических единиц, которые образованы с помощью слова “water” (вода), указывающего на английский мир. Они не имеют своих аналогов в таджикском языке.

Четвёртый раздел третьей главы назван **“Ценностные особенности концепта «вода/water»”**.

Фразеологические единицы не только описывают то, что есть в мире, но иногда отражают приписывания к предметам. Во фразеологизмах информация о мире сочетается с атрибуцией предмета речи. В целом, основное назначение фразеологизмов, наряду с названием, — описание объекта действительности и выражение принадлежности говорящего к именуемому. Поэтому исследуемые фразеологизмы разделены на группы на основе предполагаемой атрибуции носителей языка с учетом выраженной в них воды.

По мнению Э. М. Вольфа, “оценка объектов окружающего мира тесно связана с их знанием: познавая мир, человек оценивает познание с точки зрения его полезности для себя. Оценка входит в описательное содержание языкового выражения. В. И. Шаховский отмечает, что оценка — представление субъекта о ценности для него объекта — является основным признаком языка” [42, с. 19].

Таким образом, предполагаемое отношение к словосочетанию “оби чукур” (глубокая вода) в семантике внутренней формы рассматриваемых ФЕ отражается так:

1) оби чукур дорои бисёр фойданок ва барои мардум арзишманд мебошад - глубокая вода очень полезна и ценна для людей (In the deepest water is the best fishing - мохидории хуб - дар оби чукур);

2) яке аз фаризаҳои шинои киштӣ оби чукур аст – глубокая вода – основное условие для плавания на судне (A big (great) ship asks deep waters - барои киштии калон - сафари бузург);

3) барои киштии вайроншуда оби чукур хатари бузург аст – глубокая вода создает угрозу для неисправного судна (A small leak will sink a great ship - хуручи хурд киштии бузургро ғарқ мекунад);

4) барои ҳаёти инсон оби чукур хатарафзост – глубокая вода опасна для жизни человека (Get into deep waters - дар ғаму андух будан, дар ҳолати изтироб қарор гирифтан, дар ҳолати душвор, ва хатарнок қарор гирифтан; Wish somebody at the bottom of the sea - орзуи марг қардан);

5) дар оби чукур будан барои одам як ҳолати ногувор аст – находиться в глубокой воде неприятное состояние (Get into deep waters - ғамгин шавед, дар ҳолати изтироб қарор гиред, дар ҳолати душвор, ва хатарнок қарор гиред; Be plunged in at the deep end - ба ҳолати душвор гирифтор шудан);

6) оби начандон вазнин барои одамон хатар эҳод намекунад – не совсем тяжелая вода не создает опасности для человека (Cross the stream where it is shallowest - аз оби нахр убур кунед);

7) обҳои начандон баланд киштирониро ғайриимкон месозад – не совсем высокие воды делают судоходство невозможным (Hit rock bottom - дар ҳолати бад қарор диҳед, ки аз ҳарвақта бадтар ба назар мерасад);

8) дар обҳои начандон дур будан мушкилоти молиявиро ба амал меорад, ваъи моддиро бадтар мекунад – находиться на не очень далекий водах создает финансовые проблемы, ухудшает материальное положение (Be at low-water mark – «ба замин нишин», бе пул бошед).

При анализе фразеологических единиц мы пришли к выводу, что выражение «перемещение человека в водном пространстве, водоеме» использовалось в качестве основы для образного изображения активного действия потомками британского английского языка.

Таким образом, анализ фразеологизмов, отражающих концепт «об/water» (вода), показывает, что когда люди говорят на «языке воды», то их понимают, а из общего числа исследованных фразеологизмов преобладает отрицательная оценка данного концепта на 57,85%. Фразеологизмы, отражающие положительное отношение английского народа через слово «water», составляют 35,78% от общего числа фразеологизмов, отражающих концепт «water». Аналогично, фразеологизмы, выражающие нейтральное отношение английского этноса посредством слова «water», составляют 6,37% от всех фразеологизмов, отражающих концепт «water».

Пятый раздел третьей главы называется **“Выражение национальных особенностей во фразеологических единицах с компонентом «об/water»”**.

В данном разделе рассматривается отражение национальных особенностей моральных норм и поведенческих установок английского этноса через концепт «об/water» во фразеологических единицах.

Исследуемые фразеологизмы делятся на две группы: соответствие положительным моральным нормам и соответствие отрицательным моральным нормам.

С точки зрения теории ценностей определено, что ряд нравственных качеств человека и особенности его поведения отражаются во фразеологизмах следующим образом:

1) меҳанпарастӣ – патриотизм (Fight up to the last ditch - мурдан, аммо таслим нашудан);

2) ростқавлӣ - честность (A clean hand wants no washing - барои шахси ростқавл барои беҳуда баҳона кардан);

3) одоб – воспитанность (A quiet conscience sleeps in thunder - бо вичдони пок ва дар раъду барқ хоб меравад);

4) интисоби дуруст ба одамони дигар – правильный выбор в отношении других людей (Good sea manners - рафтори дуруст нисбати дигарон);

5) мустақилият – самостоятельность (Paddle one's own canoe - танҳо ба худ, ба қувваи худ таъя кунед, ба касе вобастагӣ надорад, мустақилона амал кунед, бо роҳи худ равед);

6) эътимодноқӣ – надежность (Eat no fish - ифтор накардед, католик нашавед, эътимодноқ бошед);

7) қобилияти кумак расонидан ба наздикони худ, дӯстон – способность помогать своим близким (Give your own fish-guts to your own sea-maws - ба худатон кумак кунед);

8) қобилияти начот ёфтан – способность спастись (Draw dun out of the mire - ба касе дар лаҳзаҳои душвор кумак расонед);

9) саховатмандӣ, паҳнии рӯҳ - щедрость (A little body often harbours a great soul - руҳи бузург аксар вақт дар бадани хурд пинҳон мешавад, ғалтак хурд аст, аммо азиз);

10) шукргузорӣ – благодарность (When you drink from the stream, remember the spring - наҳреро, ки аз он нӯшидаед, ба ёд оред);

11) мустақилият – независимость (Every tub must stand on its own bottom - ҳама бояд худашро ғамхорӣ кунад).

О важности концепта «об/water» свидетельствует тот факт, что его различные компоненты служили отправной точкой для оценки человеческих характеристик. Все, что существует в мышлении людей о концепте «об/water» (вода), находит свое отражение во фразеологизмах.

Из анализа фразеологизмов, воплощающих концепт «об/water» (вода), можно сделать следующие выводы:

1. Исследуемые фразеологизмы отражают национально-культурные особенности и моральные нормы таджиков и англичан;

2. Непервоначальное значение слова «об/water» (вода) в них олицетворяет внутреннюю и внешнюю чистоту;

3. Концепт «об/water» (вода) в рассматриваемых фразеологизмах отражает мировоззрение таджиков и англичан;

4. В данных фразеологизмах положительные и отрицательные качества людей отражены посредством использования понятия «об/water» (вода);

5. В данных фразеологизмах понятие «вода» служило для выражения особенностей характера, поведения и действий людей;

6. Анализ показал, что концепт «об/water» (вода) в исследуемых языках, особенно в английском, отражает этнические образы, оценки, предпочтения и отрицания и является одним из ключевых концептов в этих языках.

Название шестого раздела третьей главы диссертации: **«Структура концепта «об/water» (вода) в составе фразеологических единиц и пословиц».**

Концепт «об/water» (вода) является одним из ключевых концептов в рассматриваемых языках, и как совокупность понятийных элементов он имеет многослойное содержание. В этих языках концепт «об/water» (вода) употребляется в основном в прямом смысле, а в остальных случаях — в переносном.

При этом основная сущность этой жидкости — вода (H₂O) — установлена в структуре исследуемого концепта основным номинативным значением ключевого слова «об», а при определении цели данного концепта мы пришли к выводу, что процесс формирования других элементов слова «об» как концепта связан с древностью слова и его

востребованностью в художественном тексте. Согласно результатам нашего исследования слова “об/water” (вода), элемент «жидкость (H₂O)» имеет индоевропейские корни, характеризуется наибольшей значимостью, бесконечной устойчивостью и служит основой всего понятийного содержания. Этот основной элемент понятия “об/water” (вода) охватывает прототипическое значение для всех его производных элементов и определяет модель понятия. Область понятия охватывает концептуальные элементы, которые по качественным и количественным характеристикам меньше основных. Все остальные периферийные элементы этого понятия отражают его другие значения: прототипическое, радиальное или цепочечное:

а) радиалі (радиальная): «моеъ (H₂O)», «оби борон»; «Моеъ (H₂O)», «оби лулукашй (оби кран - водопроводная вода)» и т.д.;

б) занцирй (цепная) : «моеъ (H₂O)», «сатхи об»; «моеъ (H₂O)», «тозагй, шаффофии санги киматбахо», «сифати аъло, истисной» (чистота, прозрачность драгоценного камня, высшее качество, исключительный и т.д.

Анализ взаимосвязей между ядром и периферией концепта "об/water" (вода), а также структурных связей внутри периферии, позволяет выделить три основные категории понятийных отношений: метафорические, иерархические (гипонимические) и ассоциативные (образные).

Концепт представлен метонимической частью, состоящей из 12 элементов, подробное описание которых можно найти в диссертационном исследовании.

Поскольку культурно-социальная среда, где употребляется концепт, находится в непрерывном развитии, его когнитивная структура тоже претерпевает изменения. В этом динамичном контексте она подчиняется закономерностям эволюции общества и природы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Концепт «об/water» имеет широкое и многообразное значение и различные семантические и стилистические коннотации в изучаемых языках. С точки зрения лингвокультурологии этот концепт, как элемент культуры, отражает ряд особенностей этих языков. Обсуждение и рассмотрение вопроса об отражении концепта «об//water» в лексической и фразеологической системе таджикского и английского языков в аспекте лингвокультурологии можно сформулировать в качестве выводов следующим образом:

1. Концепт «об/water» (вода) охватывает в английском языковом сознании концептуальный, образный и ценностный компоненты и представляет собой сложное ментальное образование.

2. Концепт «об/water» (вода) многослойно по смыслу и может быть выражено в виде набора концептуальных элементов. Анализ взаимоотношений мозга и окружения также показывает в рамках данной концепции существование трех основных типов концептуальных отношений между элементами концепта «об/water»: метафорических, топонимических и метафорических. Круг данного концепта исторически открыт и изменчив.

3. Номинативное слово «water» (об-вода) является основным средством репрезентации концепта «об/water» в английском языке.

4. В результате этимологического анализа термина «об/water» (вода) было выявлено, что в когнитивном контексте ранних носителей языка оно воспринималось как дуалистическое понятие: витальная вода, символизирующая суть жизни, и стоячая вода, означающая болезнь и смертность. Концепт «об/water» (вода) неразрывно связано с наиболее важными понятиями древних народов: бытием, духовными практиками, действиями, чудесными явлениями, душой, дыханием, болезнями и смертью.

5. Анализ лексикологических определений слова «об» позволяет сделать вывод, что семантическая структура исследуемого концепта выражена в его основном значении – «жидкость H_2O » как основное значение. Слово «об» (вода) является полисемантическим. Оно выражает реальность окружающего мира, что связано с регулированием гипонимической, метафорической, функциональной, образной отношениями. Семантическая структура данного слова имеет широкий номинативный диапазон.

6. Концепт «об/water» (вода) в научной литературе понимается как сочетание эмпирических знаний и теоретических положений. Изучение вловарей и научных источников показало, что концептуальная сущность слова «об/water» (вода) в научном дискурсе более тесно связана с теоретическим познанием индивида.

7. Концепт «об/water» (вода) в художественных произведениях выступает ключевым элементом образной системы литературы. Он позволяет авторам оживлять окружающий мир, придавая предметам и явлениям индивидуальность, наделяя их человеческими чертами и превращая их в полноправных участников повествования.

8. Анализ фразеологизмов, образованных со словом «об/water», показал, что в картине мира носителей языка вода включена как сложное, двумерное понятие: вода-субстанция и вода-элемент.

9. Концепт «об/water» является ключевым компонентом национальной культуры, мерой измерения ценности конкретного народа или нации, а также отражает важнейшие взаимоотношения философии жизни говорящего.

10. Языковое, или простое, мировоззрение, представляющее собой донаучную картину мира, объединяет древние, первоначальные и современные человеческие знания о мире.

11. Наряду с представлением языковой идентичности мира отличается и ценностное представление мира.

Ценностное представление мира содержит важные культурные смыслы.

12. Ключевым материальным элементом концепта «об/water» в таджикском и английском языках выступает номинативное слово «об/water» (вода).

13. В то же время, семантическая структура слова «об/water» включает в себя различные номинативные значения: 1) H_2O моеъ (жидкость); 2) массаи об (масса выюды); 3) обанбор (хранилище); 4) фазои об (водное пространство); 5) оби рӯйизаминӣ (грунтовая вода); 6) сатҳи об (уровень воды); 7) фароянди об (течение воды); 8) мавҷҳо (волны); 9) обанборе, ки дар ихтиёри давлати муайян аст (водохранилище, находящееся в распоряжении определенного государства); 10) таъминоти об (водоснабжение); 11) оби кубур (водопроводная вода); 12) оби борон (дождевая вода); 13) оби минералӣ (минеральная вода); 14) истироҳатгоҳ бо обҳои минералӣ (санатории с минеральными водами) и т.д.;

14. Концептуальные особенности концепта «об/water» более подробно представлены в энциклопедических источниках, чем в филологических словарях, и этот концепт, как совокупность научных знаний и гипотез, представляет субстанцию «об/water» (вода) со всех сторон.

15. В формировании рассматриваемых фразеологизмов активно задействованы элементы из всех семантических групп концептуального круга, связанного с понятием «об/water» (вода). В проявлении некоторых характеристик и свойств “об” воды явно прослеживается влияние антропоцентрического фактора. Чаще всего это качества, связанные с водой как символом жизни, источником утоления жажды или опасной средой, что подчеркивает её важность для человека и его существования.

16. Во фразеологизмах, созданных с использованием концепта «об/water», проявляется ряд моральных норм и поведенческих установок той или иной этнической группы, которые играют важную роль в определении национально-культурных особенностей таджиков и носителей английского языка, лингвокультурологии и языковой картины мира.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

Данное исследование осуществлялось в контексте одного из наиболее актуальных направлений современной лингвистики — сравнительного анализа концептов. В работе рассматривались различные аспекты языкознания, сравнительного языкознания, лингвокультурологии, а также перевода и переводоведения в таджикском и английском языках. Учитывая полученные результаты и достигнутые в ходе исследования достижения, целесообразно представить следующие рекомендации по практическому использованию результатов исследования:

1. Теоретически материал диссертации может послужить будущим исследователям в дальнейших исследованиях в областях изучения концептов, фразеологизмов, сопоставительного изучения таджикского и английского языков, перевода фразеологизмов;

2. Результаты данного исследования и его материалы могут быть применены в процессе обучения таджикскому и английскому языкам в образовательных учреждениях.;

3. Результаты исследования могут быть использованы при подготовке учебников и учебных пособий, разработке учебно-методических материалов для студентов филологических специальностей, особенно специализирующихся на преподавании и переводе таджикского и английского языков в учреждениях высшего профессионального образования;

4. Результаты исследования будут способствовать разработке специальных словарей в области фразеологизмов таджикского и английского языков;

5. Полученные материалы и результаты исследования оказывают практическую помощь в правильном понимании значения фразеологических единиц, а также в подборе эквивалентов и относительно точных переводов

фразеологических единиц при переводе текстов, содержащих такие языковые элементы;

6. Материалы диссертации и ее результаты могут быть использованы в учебном процессе по дисциплинам «Сопоставительная типология таджикского и английского языков», «Теория и практика перевода», «Спецкурс по переводу», «Спецкурс по фразеологии» и т.п.;

7. Материалы диссертации могут найти применение в процессе подготовки специалистов, занимающихся преподаванием и переводом таджикского и английского языков;

8. Результаты данного исследования могут быть использованы в качестве теоретической основы для дальнейших исследований в области сравнительного языкознания, лингвокультурологии, сравнительного исследования в области концептологии, фразеологии и других вопросов изучения и исследования таджикского и английского языков.

I. РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

A) Маводди илмӣ ва илмӣ-методӣ

1. Азиззода, А.Д. Консепти «муҳаббат» дар тасвири забонии ҷаҳон (дар асоси маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ) [Матн]: дис. (PhD) / А.Д. Азиззода. – Душанбе, 2019. – 150 с., с.26.
2. Азимова, М. Н. Сопоставительный анализ соматической лексики и фразеологии таджикского и английского языков [Текст] / М. Н.Азимова: АКД. – Душанбе, 1980. – 19 с.
3. Амосова, Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова. - Л., 1963. – 208 с.
4. Арнольд, И.В. Стилистика современного английского языка. (Стилистика декодирования) / И.В. Арнольд. - 2-е издание перераб. И доп. - М.: Просвещение, 1981.–295 с.
5. Аскольдов, С.А. Концепт и слово [Текст] / С.А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. — М.: Academia, 1997 - С. 267-279.
6. Ахманова, О.С. Очерки по общей и русской фразеологии [Текст] / О.С. Ахманова. - М., 1957. - 295 с.
7. Ахмедова А.А. Таҳлили муқоисавии мафҳуми «санишонӣ/health» ва «беморӣ/disease» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ) [Матн]: дис. (PhD) / А.А. Ахмедова. – Душанбе, 2022. – 187 с.
8. Бадмаева, Т.И. Концепт «вода» в английской лингвокультуре[Текст]: дисс. ... канд. филол. н. Волгоград, 2006. – 220 с.
9. Вежицкая, А. Язык. Культура. Познание [Текст] / А. Вежицкая. - М.: Русские словари, 1996.-416 с.
10. Виноградов, В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография [Текст] / В.В. Виноградов. - М., 1977. – 312 с.

11. Воркачев, С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании [Текст] / С.Г. Воркачев // Филологические науки. - 2001. - №1. - С.64 -72.
12. Гришина, Н.В. Концепт вода в языковой картине мира (на основе номинативного и метафорического полей русского языка XI-XX вв.) [Текст]: автореф. дис...канд. филолог, наук / Н.В. Гришина. - Саратов, 2002. - 24 с.
13. Гумбольдт, В. фон. Избранные труды по языкознанию [Текст] / В. Фон Гумбольдт. - М.: Прогресс, 1984. -397 с.
14. Гунькина О. В. Концепт «Wasser» в немецкоязычной художественной картине мира в диахроническом и синхроническом аспектах[Текст]: дисс. ... канд. филол. наук. – М., 2010. - 293 с.
15. Евсюкова, Т.В. Лингвокультурологическая концепция «Словаря культуры» [Текст]: дис...д-ра филол. наук / Т.В. Евсюкова. — Нальчик, 2002. - 304 с., с. 22-23.
16. Ельмслев, Л. Прологомены к теории языка [Текст] / Л. Ельмслев // Зарубежная лингвистика. I. - М.: «Прогресс», 1999. - С. 131-256.
17. Захарова, Л. Концепт «ВОДА», Три аспекта исследования [Текст] / Л. Захарова-Етер. - CINIUS YAYINLARI, 2015. - 252 с.
18. Имомзода, М.М. Национальная специфика языковой объективации концепта «семья» в лексико-фразеологической и паремиологической системах таджикского и китайского языков [Текст] / М. М. Имомзода. – Душанбе, 2017. – 192 с.
19. Карасик, В.И. Культурные доминанты в языке [Текст] / В.И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты. - Волгоград, 1996. - С. 3-15.
20. Карасик, В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст] / В.И. Карасик. - Волгоград: Перемена, 2002. - 390 с.

21. Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность [Текст] / Ю.И. Караулов. - М.: Наука, 1987.
22. Кубрякова, Е.С. Концепт [Текст] / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина // Краткий словарь когнитивных терминов. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. - С. 90-93.
23. Кунин, А.В. Фразеология современного английского языка [Текст] / А.В. Кунин. -М., 1972.-288 с.
24. Ломоносов, М. В. Труды по физиологии [Текст] / М.В. Ломоносов. — Полн. собр. соч. - М.-Л.: изд-во АН СССР, 1952. - т. 4. - 605 с.
25. Маковский, М.М. Историко-решаиносический словарь современного английского языка. Слово в зеркале человеческой культуры [Текст] / М.М. Маковский. -М.: Издательский дом «Диалог», 1999. - 416 с., с.274-276.
26. Маслова, В.А. Лингвокультурология [Текст] / В.А. Маслова. - М.: Академия, 2001.
27. Маҳмудзода М.А. Муқоисаи консепти «дил» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (бар мабной воҳидҳои фразеологӣ) [Матн]: дисс. (PhD) / М.А. Маҳмудзода. – Душанбе, 2018. – 152 с.
28. Маъсумӣ, Н. Асарҳои мунтахаб. Ҷ. II. [Матн] / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 296 с.
29. Мирзоева, З. Ҷ. Концепт «хлеб-нон» в русском и таджикском языках[Матн]: дисс. кан. филол. наук: 10.02.20 / З. Ҷ. Мирзоева. – Душанбе, 2016. – 340 с.
30. Потебня, А.А. Мысль и язык [Текст] / А.А. Потебня. - М.: Лабиринт, 1999.
31. Рябцева, Н.К. Контрастивная фразеология в культурном контексте [Текст] / Н.К. Рябцева // Актуальные проблемы межкультурной коммуникации: Сб. науч. тр. - Вып. No 444. - М.: Изд-во МГЛУ, 1999. - С. 133-142.
32. Сандомирская, И.О. О своем. Фразеология и коллективная культурная идентичность [Текст] / И.О.

- Сандомирская // Фразеология в контексте культуры. - М., 1999. - С. 48-54.
33. Слышкин, Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе [Текст] / Г.Г. Слышкин. - М.: Academia, 2000. – 128 с.
34. Смирницкий, А. И. Лексикология английского языка [Текст] / А.И. Смирницкий. - М., 1956. - 260 с.
35. Смит, Л.Н. Фразеология английского языка [Текст] / Л.Н. Смит. - М., 1959. - 208 с.
36. Степанов, Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования [Текст] / Ю.С. Степанов. - М., 1997. - 824 с.
37. Телия, В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры [Текст] / В.Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. - М., 1999. — С. 13-24.
38. Телия, В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты [Текст] / В.Н. Телия. - М.: Языки русской культуры, 1996. - 288 с.
39. Тоджиев, Д.Т. Слово ОБ «ВОДА» в современном таджикском языке [Текст]/ Д.Т. Тоджиев Д.Т. // Труды Института языкознания. Том 1. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1952. – С. 120-153.
40. Турсунов, Ф.М. Лексико-семантический анализ и особенности пословиц и поговорок произведений Ф. Мухаммадиева [Текст] / Ф.М. Турсунов. – Душанбе, 2006. – 136 с.
41. Феоктистова, А.Б. Культурно-значимая роль внутренней формы идиом с позиций когнитологии [Текст] / А.Б. Феоктистова // Фразеология в контексте культуры. - М., 1999. - С. 174-179.
42. Шаховский, В.И. Категоризация эмоции в лексико-семантической системе (на материале английского

языка) [Текст]: Автореф... докт. дис. / В.И. Шаховский. - М., 1988.

43. Шаховский, В.И. Национально-культурная специфика концепта «обман» во фразеологическом аспекте [Текст] / В.И. Шаховский, Н.Н. Панченко // Фразеология в контексте культуры. - М., 1999. - С. 285-289.

Б) Фарҳанго ва луғатномаҳо

44. Булӯрӣ И.Ш. Даҳ ҳазор масали форсӣ ва бисту панҷ ҳазор муодили онҳо [Матн] / И.Ш. Булӯрӣ. Машҳад. – 896 с.
45. Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ. Иборат аз 2 ҷилд. ҷилди I. (А-Н) [Матн]. - Душанбе, 2008. – 950 с.
46. Фозилов, М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ, қисми 1. [Матн] / М. Фозилов. – Душанбе, 1975.
47. Collins English Dictionary. - Glasgow. Great Britain. Harper Collins Publishers, 2000.-1785 p.
48. Longman Dictionary of English Language and Culture. - Harlow: Longman, 2000. - 1568 p.
49. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology / T.F. Hoad. - Oxford, 1986 - 552 p.
50. The Oxford Dictionary of English Etymology / C.T. Onions. - Oxford: The Clarendon press, 1982. - 1037 p

В) Сарчашмаҳои электронӣ

51. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/29174>.
52. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронси СММ оид ба шарҳи фарогири миёнамуҳлати ҳадафҳои Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028” [манбаи электронӣ]. URL: <http://prezident.tj/node/30273>

II. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

А). Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

- [1-М]. Каримов, Х.Ш.** Бозтоби концепти «об» дар асари «Марги Судхӯр»-и Садриддин Айний дар таркиби таъбироти забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума [Матн] / Х.Ш. Каримов // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2019. – №4 (36). – С. 45-50. ISSN 2226-9355.
- [2-М]. Каримов, Х.Ш.** Концепти «об» дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / Х.Ш. Каримов // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2021. – №2 (42). – С. 79-86. ISSN 2226-9355.
- [3-М]. Каримов, Х.Ш.** Марзи маъноии концепти «water / об» дар забони англисӣ [Матн] / Х.Ш. Каримов // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2021. – №4 (44). – С. 49-55. ISSN 2226-9355.
- [4-М]. Турсунов, Ф.М.** Шарҳи луғавию маъноии вожаи «об» (water) дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / Ф.М. Турсунов, **Х.Ш. Каримов** // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2022. – №4 (48). – С. 84-91. ISSN 2226-9355.

Б. Статьи, опубликованные в других изданиях:

- [5-М]. Каримов, Х.Ш.** Тасвири мафҳуми «об» дар осори адибони классики форсу тоҷик [Матн] / Х.Ш. Каримов // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Филологияи Шарқ дар марисри фарҳанг ва тамаддунҳо” (ш. Душанбе, 22.12. 2020) / мурағатӣбон: Ғ.А. Турсунов, В.С. Саидзода. – Душанбе, 2020. – С. 322-325.

- [6–М]. Каримов, Х.Ш.** Нигоҳе ба концепти «об/water» дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / Х.Ш. Каримов // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ “Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва адабиётшиносӣ дар шароити муосир” (ш. Душанбе, 23 декабри соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 251-256.
- [7–М]. Каримов, Х.Ш.** Вижагиҳои образии концепти “об/water” дар матнҳои бадеӣ [Матн] / Х.Ш. Каримов // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ “Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносӣ тоҷик: вазъият ва дурнамо” (ш. Душанбе, 28.10.2023). – Душанбе, 2023. – С. 328-333.
- [8–М]. Каримов, Х.Ш.** Доираи маъноии концепти “об/water” дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / Х.Ш. Каримов // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Аҳаммияти омӯзиши забонҳои романӣ-германӣ дар арванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон” (ш. Душанбе, 21.02.2025). – Душанбе, 2025. – С. 206-212.

АННОТАТСИЯ

ба афтореферати диссертатсияи Каримов Хушруз Шомирзоевич дар мавзуи “Инъикоси концепти «об/water» дар низоми луғавӣ ва таъбироти забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ” барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 - Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ).

Калидвожаҳо: забоншиносӣ, концепт, концепти «об/water», низоми луғавӣ, таъбир, фразеология, матни бадеӣ, истилоҳот, луғатнигорӣ, таҳқиқоти муқоисавӣ, осори илмӣ.

Мақсади таҳқиқи диссертатсионӣ мазкур таҳлили муқоисавии воситаҳои ифодаи концепти «об/water» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ мебошад.

Методҳои таҳқиқоти диссертатсиониро методҳои таърихӣ-муқоисавӣ, типологӣ, назариявӣ, таҳлилӣ, индуксия, дидуксия, омӯрӣ ва умумиилмӣ ва мантиқӣ ташкил менамоянд.

Навоварии илмӣ таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки дар он бори нахуст вижагиҳои умумӣ ва хоси бозтоби концепти «об/water» дар низоми луғавӣ ва таъбироти забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ муайян карда шудаанд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои онро метавон ҳангоми таҳияи барномаҳо ва коркарди масъалаҳо дар робита бо таҳқиқоти муқоисавии концептшиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ истифода кард.

Ҳамзамон, маводди таҳқиқоти диссертатсионӣ ҳангоми тадриси курсҳои назариявӣ ва амалии забоншиносии шинохтӣ, фарҳангӣ, фразеология, лексикологияи тоҷикӣ ва англисӣ, назарияи робитаҳои байнифарҳангӣ, тарҷумашиносӣ истифода намуд. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқ метавонанд ба сифати мавод ва дастурҳои омӯзишӣ дар фароянди таълими забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба ҳайси забонҳои хориҷӣ ва таҳияи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аз ҷанҳои забоншиносии фарҳангиву шинохтӣ истифода шаванд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Каримов Хушруз Шомирзоевич на тему “Репрезентация концепта «об/water» в лексической и фразеологической системе таджикского и английского языков в лингвокультурологическом аспекте” на соискание учёной степени доктора философии (PhD), доктора по специальности 6D021300 – Языкознание (6D021302 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание).

Ключевые слова: языкознание, концепт, концепт «вода», лексическая система, толкование, фразеология, художественный текст, терминология, лексикография, сопоставительное исследование, научные труды.

Целью данного диссертационного исследования является сопоставительный анализ средств выражения концепта «об/water» (вода) в таджикском и английском языках в аспекте лингвокультурологии.

Методами диссертационного исследования являются историко-сравнительный, типологический, познавательный, аналитический, индукционный, дедукционный, статистический, общенаучный, логический методы.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые в аспекте лингвокультурологии выявлены общие и специфические черты репрезентации концепта «об/water» в лексической и фразеологической системе таджикского и английского языков.

Практическая значимость исследования заключается в том, что его результаты могут быть использованы при разработке программ и решении вопросов, связанных с сопоставительными концептуальными исследованиями в таджикском и английском языках.

При этом материалы диссертационного исследования могут быть использованы при преподавании теоретических и практических курсов по когнитивной лингвистике, лингвокультурологии, фразеологии, таджикской и английской лексикологии, теории межкультурной коммуникации, переводоведению. Также результаты исследования могут быть применены в качестве материалов и учебно-методических пособий в процессе преподавания таджикского и английского языков как иностранных и при разработке учебных программ и учебников по дисциплинам лингвокультурологии и когнитивной лингвистики.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Karimov Khushruz Shomirzoevich on the topic “Reflection of the Concept «*об*/water» in the Lexical and Phraseological system of the Tajiki and English languages in terms of linguacultural studies” presented to obtain the degree of Doctor of Philosophy (PhD), doctor in the specialty 6D021300 - Linguistics (6D021302 - Comparative-historical, typological and contrastive linguistics).

Key words: *linguistics, concept, concept “water”, lexical system, interpretation, phraseology, literary text, terminology, lexicography, comparative research, scientific works.*

The aim of this dissertation is a comparative analysis of the means of expressing the concept of “water” in the Tajik and English languages from the point of view of linguacultural studies.

The methods of dissertation research are historical-comparative, typological, cognitive, analytical, inductive, deductive, statistical, general scientific, and logical methods.

The scientific novelty of the study is manifested in the fact that for the first time, from the point of view of linguacultural studies, general and specific features of the reflection of the concept of “water” in the lexical system and interpretations of the Tajik and English languages have been identified.

The practical significance of the study is that its results can be used in developing programs and solving issues related to comparative conceptual research in the Tajik and English languages.

The materials of the dissertation research can be used in teaching theoretical and practical courses in cognitive linguistics, linguacultural studies, phraseology, Tajik and English lexicology, theory of intercultural communication, and translation studies. The results of the study can also be used as materials and teaching aids in the process of teaching Tajiki and English as foreign languages and in developing curricula and textbooks in the disciplines of cultural and cognitive linguistics.